

Verslag van een openbaar verhoor

De parlementaire enquêtecommissie Corona heeft op 8 juli 2026 **mevrouw Keijzer** als getuige gehoord.

Voorzitter: De Kort

Griffier: Rijkers

Aanwezige leden van de commissie: Huidekooper, De Kort, Lammers, Mutluer en Poortman.

Aanvang 14.00 uur.

De **voorzitter**:

Ik open de vergadering. Het is vandaag woensdag 8 juli 2026 en aan de orde is een openbaar verhoor door de parlementaire enquêtecommissie Corona.

Ik verzoek de griffier om mevrouw Keijzer naar binnen te leiden.

(Mevrouw Keijzer wordt binnengeleid door de griffier.)

De **voorzitter**:

Goedemiddag, mevrouw Keijzer. Van harte welkom. Voordat we gaan beginnen, geef ik de aanwezige pers kort de gelegenheid voor een fotomoment.

(Er worden enkele foto's gemaakt.)

De **voorzitter**:

Corona was een pandemie die begin 2020 leidde tot een wereldwijde crisis. De gevolgen voor de Nederlandse samenleving waren zeer ingrijpend. Het kabinet nam maatregelen die ons troffen in het dagelijks leven. Ook de Tweede Kamer had een belangrijke rol in die besluitvorming. Als parlementaire enquêtecommissie Corona zijn wij ingesteld om te komen tot een grondige, breedgedragen terugblik op die coronaperiode namens de Tweede Kamer, om te leren voor een eventuele volgende pandemie of langdurige crisis.

Mevrouw Keijzer, u bent opgeroepen als getuige. U was in ieder geval gedurende een gedeelte van de pandemie staatssecretaris van Economische

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

Zaken. Deze gehele week staat in het teken van het coronatoegangsbewijs en de vaccinaties. Die onderwerpen zullen dus aan bod komen, maar u bent vooralsnog één keer opgeroepen als getuige, dus er kunnen ook andere onderwerpen aan de orde komen in dit openbare verhoor.

U heeft ervoor gekozen om de eed af te leggen. Daarmee bevestigt u de gehele waarheid en niets dan de waarheid te zeggen. Ik wil u verzoeken om te gaan staan.

(In handen van de voorzitter legt mevrouw Keijzer de eed af.)

De **voorzitter**:

U staat nu onder ede. U mag weer gaan zitten.

Voordat we aan dit verhoor gaan beginnen, vraag ik u of u nog vragen heeft aan de commissie.

Mevrouw **Keijzer**:

Nee, maar wel een opmerking vooraf.

De **voorzitter**:

Gaat uw gang.

Mevrouw **Keijzer**:

In die tijd werd altijd heel erg gedaan alsof je een soort ontkenner was als je kritisch was op maatregelen. Ook ik heb die vraag weleens gehad. Ik hecht eraan om te zeggen, hoewel het voor mij een vanzelfsprekendheid is, dat ik dat niet was. Ik heb gezien wat corona in medische zin deed bij mensen. Ik ben getrouwd met een arts, die in het ziekenhuis in de rondte liep. Ik heb gezien dat mensen ziek werden en dat mensen overleden. Daar wil ik dus absoluut niets aan afdoen. Ik hecht eraan om dat wel van tevoren gezegd te hebben.

De **voorzitter**:

Dat staat dan bij dezen genoteerd, en het zal mogelijk ook nog in het verhoor aan bod komen.

Dit verhoor zal worden afgenomen door de collega's Mutluer en Lammers. Het kan zijn dat ik een enkele aanvullende vraag ga stellen. We hebben veel

te vragen, dus laten we beginnen. Voor het eerste onderwerp geef ik graag het woord aan collega Mutluer.

Mevrouw **Mutluer**:

Ook namens mij van harte welkom, mevrouw Keijzer. Ik wil bij dit onderdeel van het verhoor graag met u ingaan op uw betrokkenheid bij het coronabeleid in maart 2020, want we weten dat u tussen 2017 en september 2021 staatssecretaris van Economische Zaken was. Op dat moment tijdens de pandemie was de heer Wiebes minister van Economische Zaken. We weten van meerdere getuigen en uit ons onderzoek dat er aparte overlegstructuren werden opgezet voor die besluitvorming over het coronabeleid, onder andere de Torentjesoverleggen, later het bewindspersonenoverleg, de Catshuisoverleggen en de ministeriële commissie. Ik wil als eerste van u weten hoe het ministerie van Economische Zaken en Klimaat vertegenwoordigd was in al deze overlegstructuren. Kunt u ons daarin meenemen?

Mevrouw **Keijzer**:

Ja. Aanvankelijk, helemaal in het begin, werd de crisisstructuur – hoe noem je dat? – in werking gesteld.

Mevrouw **Mutluer**:

Zou u alstublieft iets harder kunnen praten?

Mevrouw **Keijzer**:

Sorry. Helemaal in het begin werd de zogenaamde crisisstructuur in werking gesteld. Als je kijkt naar de overzichten van de zogenaamde MCCb ...

Mevrouw **Mutluer**:

Waarom zegt u "zogenaamd"?

Mevrouw **Keijzer**:

Omdat dat de afkorting is voor de Ministeriële Commissie Coronacrisisbestrijding, geloof ik, uit mijn hoofd gezegd.

Mevrouw **Mutluer**:

Gaat u door.

Mevrouw **Keijzer**:

Er zat dus geen ondertoontje in, als u dat bedoelt. Als je daarnaar kijkt: heel

erg in het begin, op 3 maart en op 12 maart, was de minister van EZK, toen Eric Wiebes ... Ik heb in die hele coronaperiode met drie verschillende ministers van Economische Zaken te maken gehad, maar helemaal in het begin was hij daarbij aanwezig. Op 12 maart ... Dat was de MCCb waarin uiteindelijk die hele besluitvorming die op 15 maart in een persconferentie naar buiten is gebracht aan de orde kwam. Maar daarna was het geen vanzelfsprekendheid dat de minister van EZK daarbij aanwezig was. Ik zeg met nadruk ook "de minister van EZK". Ik was staatssecretaris en dan heb je weliswaar in ons staatsbestel een eigenstandige positie, maar het is niet automatisch zo dat je dan ook betrokken wordt bij de besluitvorming, helemaal in het begin.

Mevrouw **Mutluer**:
Waarom niet?

Mevrouw **Keijzer**:
Ja, zo ging dat. Het was een beperkte bezetting van de minister-president en de minister van Justitie, die sowieso in die crisisbesluitvorming zitten, en in dit geval werd de minister van VWS daar nog bij betrokken. Later werden dat verschillende samenstellingen. Hier heb ik bijvoorbeeld staan: op 12 maart werd in de MCC besloten om de kernbezetting aan te passen. Toen werden ook de ministers van Buitenlandse Zaken, IenW, OCW en Basis- en Voortgezet Onderwijs en Media erbij betrokken, maar later, bijvoorbeeld, was de minister van EZK niet uitgenodigd. Het was dus maar net hoe het liep.

Mevrouw **Mutluer**:
U zegt: het was geen vanzelfsprekendheid dat het ministerie van Economische Zaken en Klimaat aanschoof. In dit geval noemde u de ministeriële commissie, maar bij welke overleggen was het ministerie wel vertegenwoordigd? Ik zei net al: we hadden Torentjesoverleggen en we hadden het Catshuisoverleg. En de ministeriële commissie heeft u net aangehaald. Waar zaten ze wel bij? Waar zat dat ministerie wel bij?

Mevrouw **Keijzer**:
Dat was heel verschillend, want ook het Catshuisoverleg ... Daar was eigenlijk op 11 april de minister van EZK aanwezig. Ikzelf was volgens de stukken op 22 mei 2021 voor het eerst aanwezig in het Catshuis. Dus de minister van EZK was er wel wat vaker, maar ik als staatssecretaris zat een beetje in de ring eromheen. De minister van EZK en ik hadden wel veel

overleg en het zal vast zo geweest zijn dat ambtelijk EZK betrokken werd bij de ambtelijke discussies, maar daar wist ik toen in ieder geval niet van.

Mevrouw **Mutluer**:

Had u dat wel moeten weten?

Mevrouw **Keijzer**:

Ik lijd niet zo aan: ik moet overal bij zijn. En daarbij hou ik ook niet van bedelen. Eric Wiebes – dat was toen de minister van EZK – en ik konden het heel goed met elkaar vinden. We betrokken elkaar ook bij elkaars portefeuille en we zaten er ook alle twee vrij nuchter in, dus dan heb ik zoiets van: als hij er dan bij zit, dan kan ik gewoon daarnaast en eromheen allerlei andere zaken regelen.

Mevrouw **Mutluer**:

Zoals?

Mevrouw **Keijzer**:

Nou ja, zoals later ... Want helemaal in het begin was er van mijn kant nagenoeg geen betrokkenheid. Ik kan me dat ook niet herinneren en ik heb het ook niet in de stukken aangetroffen. Later werd ik, toen ook de MCC-structuur ... Excuus. De MCCb was de crisisbesluitvorming. Dat is op een gegeven moment overgezet naar gewone, reguliere besluitvorming. Toen is er een ministeriële commissie gekomen. Daar hoef je niet voor uitgenodigd te worden; daar mag je gewoon heen. Dat heette de MCC-19, de Ministeriële Commissie Corona. Daar was ik wel veel vaker bij, vanaf 9 juni. Het bijzondere is trouwens – ik was dat vergeten, maar ik trof dat in de stukken aan – dat die MCC en die MCCb, dus die twee verschillende besluitvormingsprocessen, ook nog een tijdje, een week of drie of tweeënhalf, langs elkaar hebben gelopen.

Mevrouw **Mutluer**:

Ik probeer te begrijpen in hoeverre het ministerie van Economische Zaken vanaf het begin eigenlijk aanwezig was of betrokken was bij de verschillende overleggen die er toen waren. Ik begrijp ... Tenminste, als ik ... Klopt het dat u zegt dat het niet altijd een vanzelfsprekendheid was dat het ministerie daarbij aanschoof? Over uzelf zei u zelfs: ik was aan het begin nagenoeg niet bij die overleggen betrokken. Hoe werd het belang van het ministerie dan ingebracht?

Mevrouw **Keijzer**:

Nou, zoals ik net al zei, was de minister van EZK wel uitgenodigd en aanwezig op 3 maart 2020, 12 maart 2020 en 23 maart 2020. Dus ja, het was de ene keer wel en de andere keer niet. Maar daarnaast heb je ook altijd een ambtelijke structuur, waar die discussie ook gevoerd werd. Maar helemaal in het begin was ook iedereen in paniek en bang, hè. We wisten niet wat er over ons heen kwam. Ik heb dus ook altijd gezegd – en dat vind ik nog steeds – dat ik kan billijken dat er in het begin, toen we niet wisten wat er over ons heen kwam, scherpe maatregelen werden genomen, die ook effecten hadden op het midden- en kleinbedrijf; het midden- en kleinbedrijf was mijn verantwoordelijkheid.

Mevrouw **Mutluer**:

Zegt u daarmee ook dat u het logisch vond dat u aan het begin nagenoeg geen betrokkenheid had?

Mevrouw **Keijzer**:

De minister van EZK was wel betrokken en ik niet, en ik wist vanuit mijn tijd als locoburgemeester dat je niet in de crisis aanwezig moet willen zijn tenzij je daar echt ook zeggenschap hebt. En die had ik niet, want het was de crisisstructuur.

Mevrouw **Mutluer**:

Weet u ook waarom het ministerie van EZK de ene keer wel, inderdaad, in dit geval via de minister, en de andere keer niet betrokken was bij de belangrijke overleggen die ik zojuist heb genoemd?

Mevrouw **Keijzer**:

Nee, dat weet ik niet. In de stukken staat bijvoorbeeld dat voor de MCCb van 16 maart de minister van EZK vanuit EZK wel was aangemeld voor die vergadering maar niet werd uitgenodigd.

Mevrouw **Mutluer**:

Is dat ooit tussen u en de minister besproken of ter discussie gesteld?

Mevrouw **Keijzer**:

Op dat moment? Nee.

Mevrouw **Mutluer**:

Later wel?

Mevrouw **Keijzer**:

Later heb ik het er natuurlijk wel weleens, vaak, over gehad. Ik heb zo ook wat appverkeer tussen de minister van EZK, Eric Wiebes, en mij terug zien komen. Wij waren natuurlijk constant ... Later, hè, niet in het begin, maar later ...

Mevrouw **Mutluer**:

Wat is later?

Mevrouw **Keijzer**:

Ja, toen het zo richting Pinksteren ging, toen we zagen dat de shock uit het begin, namelijk dat we een killervirus onder ons hadden, niet de werkelijkheid bleef. Later hebben we wel gezegd: wat zijn we hier nou eigenlijk aan het doen? Eric Wiebes en ik hebben het er ook weleens met elkaar over gehad dat als dit niet anders zou gaan, we aan het end miljarden verder zouden zijn.

Mevrouw **Mutluer**:

Wat was eigenlijk de rolverdeling tussen u en de minister?

Mevrouw **Keijzer**:

Ehm, even denken. Toen wij startten in 2017 was Eric de minister van Economische Zaken en was ik de staatssecretaris. Ik deed een flink aantal onderwerpen: post, medezeggenschap, telecom en midden- en kleinbedrijf. De minister deed de rest van het bedrijfsleven, klimaat en gas. Dat werd op een gegeven moment zo ontzettend veel dat hij aan mij gevraagd heeft om, zeg maar, het bedrijfsleven, de economie en de innovatie over te nemen.

Mevrouw **Mutluer**:

Was dat vóór het begin van de pandemie?

Mevrouw **Keijzer**:

Volgens mij was dat, als ik het me goed weet te herinneren, vóór de pandemie, want het was gewoon veel te veel: het klimaat en het gas en dan ... Je bent namelijk als overheid toch het eerste aanspreekpunt vanuit het bedrijfsleven. Dat werd gewoon te veel en toen heb ik dat overgenomen. In het begin van de pandemie ... Daar hebben we het net over gehad. Daarna werd het toch in toenemende mate ... Het waren de ministers die over de besluitvorming gingen. Ik heb dat op een gegeven moment ook tegen Eric gezegd: weet je, doe jij dan die grote dingen. Daar hebben we het dus wel

over gehad, realiseer ik me nu. Eric was de minister van EZK – ik moet netjes blijven – maar hij was ook heel erg goed in conceptueel nadenken, terwijl ik altijd degene was die de praktische uitwerking in de samenleving aan de orde stelde. Daar hadden wij het dan over. Want ja, 1,5 meter is een prachtig concept, maar hoe pakt dat dan bijvoorbeeld uit in de praktijk? Daarin waren wij dus eigenlijk goed op elkaar ingesteld.

Mevrouw **Mutluer**:

Want even voor mijn begrip ... Ik heb die appwisselingen ook gezien: laat mij nou de kleine dingen doen en dan kan jij je bezighouden met de grote zaken. Maar wat "klein" en wat "groot" is, is mij nog niet helemaal duidelijk.

Mevrouw **Keijzer**:

Nee, dat liep natuurlijk ook in elkaar door, want op een gegeven moment kreeg je ook maatregelen die diep in het ondernemerschap en in het leven van mensen ingrepen.

Mevrouw **Mutluer**:

En waar was u dan concreet voor verantwoordelijk of vond u dat u voor verantwoordelijk was?

Mevrouw **Keijzer**:

Ik was verantwoordelijk voor het midden- en kleinbedrijf, dus ik was uiteindelijk verantwoordelijk voor de horeca in al zijn facetten, dus nachthoreca, restaurants, feestcafés, evenementen; noem het maar op.

Mevrouw **Mutluer**:

Contactberoepen, zoals kappers.

Mevrouw **Keijzer**:

Zeker, niet te vergeten. Denk ook aan de detailhandel. Ik had dus contacten met al die sectoren en dat werd op een gegeven moment ook steeds moeilijker, want de besluitvorming vond de facto plaats in een klein clubje. Juridisch gesproken ging het dan via OMT-adviezen, het Torentjesoverleg, het Catshuis, telefoontjes, de MCC, de ministerraad ...

Mevrouw **Mutluer**:

Dat is ons helder, maar ...

Mevrouw **Keijzer**:

... maar ik was dan degene die het aan het end mocht gaan uitleggen, terwijl ik steeds vaker zoiets had van: jongens, maar hier is gewoon geen touw aan vast te knopen.

Mevrouw **Mutluer**:

Want de vraag is inderdaad wat uw rol was bij het opstellen van de maatregelen die genomen werden richting onder andere het mkb en de contactberoepen. Daarvan hoor ik u zeggen: aan het eind moest ik het uitvoeren. Maar was u daar dan onvoldoende bij betrokken vanuit het ministerie als het gaat om de maatregelen die deze beroepsgroepen raakten?

Mevrouw **Keijzer**:

Kijk, weet je, ik heb hier een gigantisch dossier. Ik heb het meegenomen. Hier zitten 80 pagina's met allerlei besluitvormingsmomenten in. Het was in mijn beleving een spiegelhuis van redeneringen: de ene keer zo veel mensen, de andere keer weer minder of meer. Er was op een gegeven moment ook geen touw meer aan vast te knopen. Dan zat ik bij de MCC-vergaderingen en dan kreeg ik vanuit ambtelijk door wat er in de ACC, het ambtelijk overleg, was besproken. Je kan ook in alle contactmomenten die hier ook in zitten, zien: waar komt dit nou weer vandaan?

Mevrouw **Mutluer**:

U was onderdeel van het kabinet.

Mevrouw **Keijzer**:

Ja.

Mevrouw **Mutluer**:

Kunt u zelf het antwoord geven op de vraag die u stelt?

Mevrouw **Keijzer**:

Nou, waar dat dus vandaan kwam, was ... Het was een klein clubje, mannen, de minister-president, de minister van VWS, de minister van Justitie en de NCTV, die met maatregelen kwamen. Dan kwam er een OMT-advies. Meestal was dat de heilige graal. Daar moesten we ons aan houden, maar soms ook weer niet. We hebben bijvoorbeeld op een gegeven moment een discussie gehad of restaurants open zouden kunnen, omdat mensen daar kunnen zitten.

Mevrouw **Mutluer**:

Even terug naar mijn vraag ...

Mevrouw **Keijzer**:

Dus uw vraag ... Dat clubje. Daar kwam dan een OMT-advies. Die zullen dan vast contact gehad hebben. Dan was er op zondag meestal, maar niet altijd, een Catshuis. Daar werd dan een presentatie gegeven. Daar werden dan maatregelen op een rijtje gezet. Dat ging dan zo de schuif in naar het ACC, het MCC, het Torentjesoverleg zondag en dan uiteindelijk de persconferentie. Dan werd het op een gegeven moment vastgesteld in de ministerraad.

Mevrouw **Mutluer**:

Zegt u daarmee, om even te controleren: wat betreft de overlegstructuren was uw betrokkenheid bij het opstellen van de maatregelen beperkt, maar u was wel verantwoordelijk voor de uitvoering van die maatregelen? Klopt dat, als ik het zo even kort samenvat? We gaan er straks wat dieper op in.

Mevrouw **Keijzer**:

Ja. Vanuit EZK waren wij, en zeker de ambtenaren trouwens – dat is ook een van de redenen waarom ik het zo lang heb volgehouden – constant bezig met: hoe kan het wél? Hoe kan je de samenleving enige ruimte geven en daarmee ondernemers, om toch nog iets van het leven door te zetten?

Mevrouw **Mutluer**:

Daarvoor moet je natuurlijk ook contacten onderhouden met ondernemers, het midden- en kleinbedrijf, horecaondernemers en mensen uit de evenementensector. Kunt u mij vertellen hoe frequent die contacten waren en met wie u die contacten had?

Mevrouw **Keijzer**:

Ja, heel veel. Maar als u aan mij vraagt "wanneer en met wie?": dat staat allemaal op papier. Maar in de voorbereiding kwamen allerlei momenten weer terug.

Mevrouw **Mutluer**:

Met wie had u contact?

Mevrouw **Keijzer**:

De voorzitter van de detailhandelsvereniging – ik mag geen namen noemen, geloof ik – de ondernemers in de evenementenbranche, de nachthoreca,

Koninklijke Horeca Nederland, ONL, MKB-Nederland en uiteraard ook ondernemers die ik gewoon zelf, privé, ken. Dus constant ... Dat was wat ik heel vaak deed.

Mevrouw **Mutluer**:

Hoe vaak sprak u die? Was het structureel of sporadisch? Hoe was dat geregeld?

Mevrouw **Keijzer**:

Dat weet ik niet uit mijn hoofd. Ik vind het best wel spannend dit, dus eh ... Maar vaak, heel vaak. Nadat er weer maatregelen genomen werden en er een persconferentie was, werd ik geacht ze te delen. In de voorbereiding had je gesprekken. Soms zaten daar ministers van andere departementen bij, bijvoorbeeld van OCW, JenV of VWS. Dus vaak, want ik was de staatssecretaris van het midden- en kleinbedrijf.

Mevrouw **Mutluer**:

Ik wilde gewoon even begrijpen of er momenten waren waarop de staatssecretaris van Economische Zaken en Klimaat met ondernemers en het midden- en kleinbedrijf sprak, of dat dat alleen maar gebeurde als er weer maatregelen werden aangekondigd of versoepeld.

Mevrouw **Keijzer**:

Nee, ook in de voorbereiding. Want er is tussen de hele tijd, eigenlijk zo'n beetje vanaf Pinksteren ... Dat is zo'n moment geweest ... Toen begon langzamerhand, of al heel snel, de hele discussie: hoe kan het wél?

Mevrouw **Mutluer**:

Wat waren ...

Mevrouw **Keijzer**:

Hoe kunnen we dit wél? Dan had je dus ambtelijk ongelofelijk veel overleg met alle verschillende sectoren, de fieldlabs, uiteindelijk ook Testen voor Toegang, TNO-onderzoek ...

Mevrouw **Mutluer**:

U zegt "ambtelijk overleg", maar ik vroeg naar het overleg dat de staatssecretaris had.

Mevrouw **Keijzer**:

Uiteraard had ik dat ook heel veel.

Mevrouw **Mutluer**:

U mag namen noemen.

Mevrouw **Keijzer**:

Nou ja, weet je, Jan Meerman van de detailhandel. Daar had ik veel contact mee. Ik weet nog dat ik op een gegeven moment in de Theresiastraat naar een modezaak geweest ben. Toen hadden we de protocollen voor 1,5 meter gemaakt en die werden in het raam geplakt. Dat deed echt wel heel veel met mij, want ik weet hoe moeilijk het is om een modezaak draaiende te houden.

Mevrouw **Mutluer**:

Wat deed u met de input die u kreeg, van onder andere de detailhandel?

Mevrouw **Keijzer**:

Meenemen in de gesprekken. In mijn eigen woonplaats zitten ook kleine modezaakjes en ik weet hoe moeilijk het is om zo'n zaak open te houden en draaiende te houden. Dan was het eind 2020, op 27 november geloof ik, Black Friday en liep de koopgoot in Rotterdam vast. Dat werd dan de norm voor de complete detailhandel, non-food, in heel Nederland, terwijl je dorpjes en stadjes hebt waarin kleine winkels echt worstelen om overeind te blijven. Die gingen dan ook dicht, uiteindelijk.

Mevrouw **Mutluer**:

Tot slot bij dit onderdeel. We weten en hebben gezien dat u op 20 april een mail of een bericht stuurde aan minister Wiebes met het verzoek of idee om tijdens de Catshuissessie even met MKB-Nederland, VNO-NCW en Horeca Nederland, de branche, te spreken. Dat is er uiteindelijk niet van gekomen.

Mevrouw **Keijzer**:

Nee.

Mevrouw **Mutluer**:

Hoe kwam dat?

Mevrouw **Keijzer**:

Blijkbaar niet belangrijk genoeg. Ja, ik weet het niet. Weet je ...

Mevrouw **Mutluer**:

Dan heb ik op dit onderdeel geen andere vragen meer.

Mevrouw **Keijzer**:

Het was namelijk niet aan mij om een Catshuissessie bijeen te roepen. Daar ga je als staatssecretaris niet over. Het is uiteindelijk volgens mij, als ik het goed heb, aan de minister-president om te bepalen wat er in het Catshuis aan de orde komt.

Mevrouw **Mutluer**:

Daar heeft u nooit een terugkoppeling van gekregen?

Mevrouw **Keijzer**:

Nee, maar ja, ik sprak ze zelf heel vaak.

Mevrouw **Mutluer**:

Oké. Dank u wel. Voor dit onderdeel heb ik geen vragen meer.

De **voorzitter**:

Collega Lammers, heeft u op dit onderwerp aanvullingen?

Mevrouw **Lammers**:

Nee, op dit onderwerp niet.

De **voorzitter**:

Dan kunt u direct door naar het volgende onderwerp.

Mevrouw **Lammers**:

Dank u wel. Ook namens mij van harte welkom, mevrouw Keijzer. We zijn net bij het eerste onderwerp ook al wat vooruitgelopen op waar ik het eigenlijk nu met u over wil hebben. Dat is de aanloop naar de lockdown in december 2020, eigenlijk midden 2020. Nederland zit dan al in een gedeelde lockdown, met maatregelen zoals thuiswerken tenzij het niet anders kan en horecagelegenheden die gesloten zijn. Op 14 december 2020 besluit het kabinet tot nog een verzwaring van die maatregelen. Dan gaat Nederland opnieuw in een lockdown, waarbij ook bijvoorbeeld de niet-essentiële winkels worden gesloten. Kunt u eens vertellen hoe het kabinet volgens u tot die maatregelen is gekomen?

Mevrouw **Keijzer**:

Ja, even zien. Volgens mij ergens in november ... Op 3 november ging de horeca dicht, maar bleef de detailhandel nog open. Op 27 november hadden we Black Friday en werd het ... Op een gegeven moment heb je meerdere van dit soort besluitvormingscycli gehad, dus dan voel je: o, hemel. Ik was verantwoordelijk voor het midden- en kleinbedrijf en voor de detailhandel, maar ik vond ook dat het eigenlijk heel gek was om de samenleving op slot te gooien terwijl de meeste mensen achter de voordeur besmet werden. Daarbij was de discussie bijvoorbeeld ook of je de openingstijden beperkt of juist verruimt, zodat mensen meer ruimte en tijd hebben om hun boodschappen te halen. Ik was ervoor verantwoordelijk en ik dacht: wat zijn we hier nou toch eigenlijk aan het doen met elkaar? Toen kregen we op een gegeven moment ... Ik zit even te kijken waar ik dat heb opgeschreven. Nou ja, dit gaat anders ook te veel tijd kosten. Toen ontstond er op zaterdag 12 december ... Volgens mij zijn we nu op zoek naar de discussie over wat essentieel en niet-essentieel was. Klopt dat?

Mevrouw **Lammers**:

Nou, het gaat nu even om het moment dat op 14 december die hele lockdown werd aangekondigd, waarbij in ieder geval ook de niet-essentiële winkels dichtgaan.

Mevrouw **Keijzer**:

Ja. Toen ontstond die discussie ... Ik ga het er nu toch even bij halen. Toen ontstond die hele discussie, waarbij er heel laat op zaterdagavond een voorbereidende mail naar de minister ging voor de sessie in het Catshuis van 13 december. Daar stond in dat het zeer de vraag was of dit ging bijdragen aan de verlaging van het aantal besmettingen. Daarnaast kan het ook een waterbedeffect geven, waar ik het net ook al over had, want als je delen van de detailhandel dichtgooit, dan gaan mensen richting de andere detailhandel, al is het alleen maar ter verstrooiing. Wat daarbij vooral ook een rol speelde, was de vraag wat nu eigenlijk essentieel en niet-essentieel is. In België hadden ze dat op de verkeerde manier gedaan. Daar was het een gigantische chaos geworden met heel veel discussie en gedoe, nog los van de grote economische schade die het opleverde.

Mevrouw **Lammers**:

Ja. We komen straks nog even terug op de discussie over wat essentieel en niet-essentieel is.

Mevrouw **Keijzer**:

O, dat is niet voor nu?

Mevrouw **Lammers**:

Nee, ik ben nu even op zoek naar de reden, of hoe u denkt, dat het kabinet tot die maatregelen is gekomen. Dus waarom vonden zij dat ...

Mevrouw **Keijzer**:

Nou ja, kijk, in z'n algemeenheid geldt dat dit een virus is dat van de ene mens op de andere mens overgaat. Hoe meer ontmoetingen, hoe meer besmettingen, om het even heel plat te zeggen. Zo plat is het natuurlijk niet, want het gaat via de lucht, maar dat is wel de gedachte erachter. Dat leidt dan tot een set van maatregelen. Die maatregelen kwamen heel vaak bij de NCTV vandaan. Die had dan een setje met maatregelen dat ingebracht werd. Er werd ook gekeken naar wat andere Europese landen deden. Daar zal vast ook enige afstemming over zijn geweest. Dat weet ik niet, maar dat stel ik mij zo voor. Op een gegeven moment komt dat dan op tafel. Vanuit EZK keken wij dan ook weer hoe we dat eigenlijk zo goed mogelijk konden terugduwen, vanwege de economische schade, maar ook omdat het zeer de vraag was of het verstandig was om de samenleving zo rigoureuus dicht te zetten.

Mevrouw **Lammers**:

Ja. Wat was uw rol precies in die besluitvorming? Had u überhaupt een rol in die besluitvorming?

Mevrouw **Keijzer**:

Jazeker. Ik zat dicht op die hele discussie. Ik zou moeten kijken of ik bij die desbetreffende MCC-vergadering aanwezig ben geweest. Daar heb ik hier een overzicht van. Dat is die van ... Bij het Catshuis was ik in ieder geval niet.

Mevrouw **Lammers**:

Niet op 6 december, klopt dat?

Mevrouw **Keijzer**:

Nee, en bij de MCC was ik wel aanwezig op 1 december, 4 december, 8 december, 11 december en 14 december. Daar heb je dan ... Als ik hiernaar kijk, hè, want het is allemaal zo lang geleden. Het was gewoon een gekkenhuis; laten we het maar gewoon zeggen zoals het is. Wat je dan doet,

is er samen met je ambtelijke ondersteuning voor zorgen dat er heldere besluitvorming komt. In dit hele specifieke geval – ik kan me nog heel goed herinneren hoe die discussie ging – kwam op een gegeven moment de vraag vanuit Algemene Zaken of de HEMA open kon blijven. Ik heb in die tijd ook weleens gedacht: komt een van deze mannen nog weleens in een winkel, in een HEMA? Dan weet je namelijk dat er een divers assortiment is in een HEMA. Wij hebben er toen in deze discussie steeds op gedrukt om precies te zijn in de definiëring van waar het over gaat. Ik deed dat best wel met enige terughoudendheid, want ik dacht: wat zijn we hier in vredesnaam aan het doen? Ik heb er toen, ter voorkoming van de ellende die je in andere Europese landen zag, wel heel erg op gedrukt om ervoor te zorgen dat het helder was.

Door de NCTV is er toen niet geluisterd naar hoe EZK deze definiëring naar voren bracht, namelijk om ervoor te zorgen dat duidelijk werd gemaakt dat het over supermarkten gaat. Er is toen een brief naar de veiligheidsregio verstuurd waar dat niet in stond. Ik werd toen geacht om een brief naar de branche te sturen. Toen dacht ik echt: nou is het klaar. Ik ga niet een brief naar de branche sturen waarvan ik al kan vertellen welke vragen er vervolgens komen, namelijk "mag de HEMA open?" en "mag de Action open?" Het was rond november en december, dus hoe ga je om met de verkoop van kerstbomen? Toen heb ik gezegd: dit ga ik niet doen. Ik kreeg toen de minister van Justitie woedend aan de telefoon. Die zei dat de brief verstuurd was naar de veiligheidsregio, dus dat die brief ook naar de branches moest. Ik zei dat het niet klopte wat hij gedaan had. Daarna belde de minister van EZK mij op: Mona, die brief moet worden verstuurd. Toen heb ik aan Eric uitgelegd wat hier misging. Uiteindelijk is dat wel gerepareerd, maar pas na heel veel discussie en gedoe. Dit was ook weer een voorbeeld waarvan ik dacht: had nou in het begin geluisterd naar de mensen op het ministerie die weten hoe het in elkaar zit.

Mevrouw **Lammers:**

Ja, want ik wil nog even met u doorgaan over de rol van het OMT en van de NCTV. Uit ons onderzoek blijkt dat zij een belangrijke rol spelen in de voorbereiding van die maatregelenpakketten. U zei daar net ook al even wat over. Hoeveel ruimte was er eigenlijk om die maatregelen nog aan te passen?

Mevrouw **Keijzer:**

Weinig, weinig.

Mevrouw **Lammers**:

Maar werd er wel iets ... De ministeries konden een inbreng leveren. Werd daar wel iets mee gedaan?

Mevrouw **Keijzer**:

Ja, weinig. Kijk, de ministers – dat waren de minister-president, de minister van VWS en de minister van Justitie – en de NCTV verwezen naar modellen en naar het advies van het OMT. De experts verwezen dan uiteindelijk dus weer naar de modellen, terwijl het volstrekt niet transparant was wat er in die modellen zat. Als je een voorstel deed of je het niet beter wat kon nuanceren door dit wel toe te staan, omdat het bijvoorbeeld misschien verstandiger is dat mensen rustig aan tafel in een restaurant zitten te eten dan dat ze zonder enige controle achter de voordeur zitten, dan kon dat weer niet, omdat het volgens het model niet kon. Op een gegeven moment – dat was alweer een hele tijd later – ontstond er een discussie om restaurants wel open te laten, dus om verschil te maken tussen de horeca. We hebben toen de kuchschermen nog gehad. De NCTV zei daar op een gegeven moment over dat die niet effectief waren. Later zei TNO dat ze misschien wel effectief waren. Toen hadden we een discussie over de vraag of restaurants dan open konden. Dan werd er ineens gezegd dat dat tot meer ic-opnames zou leiden, uit mijn hoofd zelfs ongeveer 130. Nou, ik dacht dat ik gek werd. Je kon de verschillende maatregelen niet uit elkaar halen, want het was een pakket. Als je dan onderbouwd zei dat het misschien verstandig was om iets wel te doen, dan kon het weer niet omdat het zou leiden tot meer ic-opnames. Zo zat je ... Het was echt een spiegelpaleis van redeneringen. Dat was hoe het op een gegeven moment bij mij binnenkwam. Desalniettemin probeerde ik samen met de ambtenaren van EZK om hier toch enige realiteitszin in te krijgen.

Mevrouw **Lammers**:

U zegt dat er weinig ruimte was om nog af te wijken van wat de NCTV voorstelde. Heeft u een voorbeeld waarin er wel is geluisterd naar u of naar de input van het ministerie van EZK?

Mevrouw **Keijzer**:

Nou ja, dat was uiteindelijk met die brief over niet-essentieel en essentieel. Dat was aanvankelijk met van die algemene woorden: "in overwegende mate". Toen hebben wij bij EZK gezegd: maak daar dan in ieder geval "30%, 70%" van. Maar ja, dat voelde ook wel als mosterd na de maaltijd, want toen was al het gedoe al geweest. Dat viel mij toen wel heel rauw op mijn

dak. Uiteindelijk kreeg het ministerie van EZK toen de schuld van de ophef, terwijl – dit is niet alleen wat ik zeg, maar dat blijkt ook uit alle stukken – dit, als er van het begin af aan gewoon geluisterd was, niet zo'n gedoe had hoeven worden.

Mevrouw **Lammers**:

Ja. Was voor u eigenlijk ook duidelijk wat het effect zou zijn van het sluiten van die niet-essentiële winkels? Is dat duidelijk gemaakt?

Mevrouw **Keijzer**:

Nee, want dan was het weer een pakket van maatregelen en was er een piek in besmettingen en dat leidde uiteindelijk tot opnames in ziekenhuizen, ook ic-opnames. Dat is waar, maar het was niet duidelijk hoe groot het effect was. Je kon net zo goed de redenering opbouwen – dat hebben ze trouwens in Zweden ook gedaan, met uiteindelijk niet veel meer of andere effecten dan in de Nederlandse samenleving – dat de meeste besmettingen plaatsvinden in de privésituatie en we dus moesten kijken wat er verantwoord open kon.

Mevrouw **Lammers**:

Ja. Ik ben toch nog even benieuwd naar die rol van de NCTV. Wij hebben ook berichtenverkeer gezien met de manager van de corona-unit van het ministerie van EZK. Daarin schrijft hij eigenlijk op de middag voordat 's avonds de tweede Torentjestoespraak wordt gehouden: het is goed voor je om te weten dat de ministeriële regeling door de NCTV is gemaakt zonder afstemming en al vastligt. Heeft u dat dan ook – u zegt dat het allemaal heel erg lastig was, omdat het dus al vastlag – met iemand besproken of heeft u dat teruggegeven?

Mevrouw **Keijzer**:

Ik heb die twee dagen, dus maandag en dinsdag 14 en 15 december, gemaild en geappt aan de minister van Justitie en de NCTV, heen en weer met de mensen in het ministerie, om door te laten dringen: doe dit nou niet op deze manier, want je krijgt ...

Mevrouw **Lammers**:

Wat was daarop dan de reactie?

Mevrouw **Keijzer**:

Nou ja, niet.

Mevrouw **Lammers**:

U kreeg geen reactie?

Mevrouw **Keijzer**:

Weet je, voor mij geldt: verandert er iets? Een reactie van "ja, ik heb het gehoord" of een duimpje of zo is leuk, maar verandert er iets? Dat is uiteindelijk waar het om zou moeten gaan. Het veranderde pas nadat ik dus ook een keer gezegd heb: ja, maar tot hier en niet verder, want dit kan gewoon zo niet. Dit was in België, uit mijn hoofd gezegd, ook al een keer gedaan en daar was ongelooflijk veel discussie. Het niveau waar je het dan over hebt, is dat van babykleding en rookworsten. Dat is waar je het over hebt. Ik probeer maar duidelijk te maken dat babykleertjes acuut kunnen zijn, bijvoorbeeld als je een vroeggeboren baby hebt. Je had dus de hele grote conceptuele discussies. Dan had je het OMT-advies. Je had het model, dat ook gebruikt werd. Dan had je besluiten en regelgeving. En je had de vraag hoe dat dan uiteindelijk uitpakte in de samenleving. Daartussen was ik mezelf constant aan het bewegen, omdat je ook moet snappen hoe al dat soort abstractere discussies gevoerd werd. En dat was dus het ingewikkelde, omdat het OMT-advies heel laat kwam. Voordat dat op papier bij het ministerie kwam, waren er echt wel wat dagen voorbij en was die trein al aan het lopen.

Mevrouw **Lammers**:

We zien bijvoorbeeld ook dat er nog een aantal andere maatregelen op tafel liggen, zoals de thuiswerkplicht of een dringend advies om thuis geen mensen te ontvangen. Maar een aantal van die maatregelen zijn nooit genomen. Weet u hoe die afweging is gegaan?

Mevrouw **Keijzer**:

Het achter de voordeur verplichten is er volgens mij nooit door gekomen, omdat de Tweede Kamer daar een streep in het zand zette. Maar die discussie werd wel steeds gevoerd. Ik vond dat altijd een beetje ridicuul. Dan was er discussie of je drie of twee mensen thuis mocht ontvangen. Ik dacht dan altijd bij mezelf: daar gaat de politiek niet over. De politiek gaat niet over hoeveel mensen u en ik thuis ontvangen. En, trouwens, het ene huis is ook het andere huis niet.

Mevrouw **Lammers**:

Maar weet u wel hoe dan die ... Een aantal maatregelen is dus nooit

genomen, bijvoorbeeld de thuiswerkplicht. Is daar nog een soort afweging geweest? Weet u dat?

Mevrouw **Keijzer**:

In z'n algemeenheid ... Ik heb me uiteraard voorbereid op dit verhoor en ik heb ook gelezen, maar op een gegeven moment heb ik een zootje pagina's overgeslagen, want het ging op en af. Er waren allerlei maatregelen die op zichzelf allemaal gericht waren op minder ontmoetingen, buiten of binnen, dus niet privé maar buiten, terwijl je over buiten niet zo heel veel zorgen had. En binnen in gebouwen van anderen ... En ja, het ging alle kanten op.

Mevrouw **Lammers**:

Kunt u zich dan ook nog herinneren wat uiteindelijk de doorslag gaf om niet-essentiële winkels te sluiten en waarom het bijvoorbeeld niet een thuiswerkplicht werd?

Mevrouw **Keijzer**:

Een thuiswerkplicht is natuurlijk heel lastig te handhaven, terwijl het sluiten van niet-essentiële detailhandel makkelijker is. Een thuiswerkplicht? Hoe ga je dat handhaven? Dat is natuurlijk vele malen ingewikkelder. Zo plat was het ook.

Mevrouw **Lammers**:

Oké. Dan heb ik voor nu mijn vragen gesteld. Dank.

De **voorzitter**:

Collega Mutluer, heeft u nog aanvullingen op dit onderwerp?

Mevrouw **Mutluer**:

Ja, één korte vraag. Die heeft te maken met de vraag die zojuist door mijn collega werd gesteld. De e-mailwisseling of de appwisseling tussen u en de manager van de corona-unit liet zien dat de ministeriële regeling door de NCTV is gemaakt, zonder afstemming. Gebeurde dat vaker?

Mevrouw **Keijzer**:

Dat weet ik niet. Deze weet ik me heel manifest te herinneren, vanwege hoe het uiteindelijk afgelopen is. Maar of dat vaker gebeurde? Het zal. Weet je, dit was inmiddels al in december.

Mevrouw **Mutluer**:

U wekt de indruk dat u een beetje veraf stond van de besluitvorming.

Mevrouw **Keijzer**:

Ik zat bij MCC-vergaderingen en bij ministerraadsvergaderingen. Ik zat er wel in, maar ik probeerde mezelf ook een beetje te beschermen. Het is een knotsgekke tijd geweest.

Mevrouw **Mutluer**:

Dat laatste begrijp ik niet goed.

Mevrouw **Keijzer**:

Ik heb het echt een vréselijke tijd gevonden: de maatregelen, de mate waarin de overheid daarover communiceerde en hoe mensen tegen elkaar opgezet werden. Ik heb het ... Het was onnavolgbaar. Dus ik ... Ik heb me echt verdiept en ook echt gekeken hoe het allemaal gelopen en gegaan is.

Ik zat in de MCC. Meestal was ik daarbij aanwezig. Ik zat bij ministerraadsvergaderingen. Vaak heb ik daar opmerkingen gemaakt: "dit gaat te ver". Ik weet me bijvoorbeeld nog te herinneren dat er eind 2020 beperkingen kwamen op hoeveel mensen aanwezig mochten zijn bij begrafenissen. De doden begraven is een van de zeven werken van barmhartigheid. Ongelooflijk! Dus ik probeerde het ook allemaal een klein beetje bij me weg te houden.

Mevrouw **Mutluer**:

Maar er werden besluiten genomen en u was ...

Mevrouw **Keijzer**:

Ja, daar was ik bij.

Mevrouw **Mutluer**:

... aanwezig bij de verschillende ministeriële commissies. Maar u heeft al eerder uw rol gekwalificeerd als "beperkt".

Mevrouw **Keijzer**:

In de uiteindelijke afwegingen, formeel, volledig verantwoordelijk en aanwezig bij de meeste vergaderingen. Maar door het feit dat de voorbereiding was zoals ie was, namelijk de minister-president, de minister van VWS, de minister van Justitie en de NCTV ... Door de bank genomen met

z'n vieren, samen met het advies van het OMT, het model dat erachter zit, de maatregelenlijstjes die bedacht werden: dat liep via het Catshuis.

Mevrouw **Mutluer**:

Dat is mij helder.

Mevrouw **Keijzer**:

Dus dat was het. Dus zo ging het. Wat wij vanuit EZK deden, was daar enige realiteitszin in brengen. Af en toe van: hoe pakt dit uit in de samenleving? Voorstellen doen om het anders te laten verlopen. Maar meestal liep het op deze manier gewoon door. En ik was daarbij.

Mevrouw **Mutluer**:

De inbreng ...

Mevrouw **Keijzer**:

Klein.

Mevrouw **Mutluer**:

... die jullie brachten, leidde tot weinig aanpassingen.

Mevrouw **Keijzer**:

Niet fundamenteel. Niet fundamenteel: "kijk nou eens hoe het bijvoorbeeld in Zweden gaat".

Mevrouw **Mutluer**:

Helder. Dank u wel.

De **voorzitter**:

U gaf zojuist aan dat de minister van Justitie en Veiligheid u woedend belde. Kunt u nog eens toelichten waarom hij zo woedend was?

Mevrouw **Keijzer**:

Omdat ik weigerde een brief te versturen, die hij al eerder aan de veiligheidsregio's had gestuurd. Dat was overigens een brief die niet afgestemd was met EZK. Omdat ik zag dat dit tot oeverloze discussies zou leiden, heb ik gezegd: "Dit moet je echt niet doen!" Die discussies ontstonden overigens op dat moment al. De HEMA en de Action en al dat soort zaken gingen ... Ik was het ook wel een klein beetje zat, want de ambtelijke organisatie had vanaf het begin al inbreng geleverd op die

regeling. Toen dacht ik echt bij mezelf: "Hoe gaat dit nou? Hoe kan je nou inbreng die je krijgt en die gewoon verstandig is ..." Overigens was die ook geïnspireerd door de wetenschap dat het in een ander Europees land mis was gegaan. "Hoe kan je dat nou niet meenemen?" Toen heb ik ook gezegd: "Dit wordt een zootje. Dit moet je zo op deze manier niet willen."

De **voorzitter**:

Kwam het vaker voor dat collega-bewindspersonen u woedend opbelden?

Mevrouw **Keijzer**:

Neenee, gelukkig niet.

De **voorzitter**:

Het is bij die ene keer gebleven?

Mevrouw **Keijzer**:

Ja, en helemaal aan het end.

De **voorzitter**:

Daar komen we later nog op. Dan kunnen we naar het volgende onderwerp. Daarvoor geef ik graag collega Mutluer het woord.

Mevrouw **Mutluer**:

Ik wil het met u hebben over de doelen van het coronabeleid. Het kabinet geeft in het voorjaar van 2020 aan met het coronabeleid drie doelen na te streven en te willen bereiken, namelijk het voorkomen van overbelasting van de zorg, het beschermen van de kwetsbaren en zicht houden op het virus. Wij weten uit onze eerdere verhoren en uit ons onderzoek dat het OMT, zeker aan het begin, nog een aantal extra doelen voorstelde, namelijk draagvlak en maatschappelijke impact. Maar het duurt dan tot het voorjaar van 2021 voordat er een vierde doel aan de coronastrategie wordt toegevoegd. Voordat we daarop ingaan: wat vond u van deze eerste drie doelen, de doelen van vóór het voorjaar van 2021? Dat zijn de doelen die door het kabinet, waar u ook onderdeel van uitmaakte, werden nagestreefd.

Mevrouw **Keijzer**:

Beperkt. Die zagen op één aspect van de volksgezondheid. Ze waren gericht op ic's, terwijl ... Volgens mij is het een MCCb-vergadering ergens in mei geweest. Ik was daar die keer bij aanwezig en toen zat ik naast Jaap van Dissel en zag ik de bekende piramide: 98% van de mensen geen tot lichte

klachten, 1,5% komt in het ziekenhuis en 0,5% komt ... Nou ja, die orde van grootte. Maar 98% van de mensen had geen tot lichte klachten. Ik weet nog dat ik daarnaar keek en dacht: "Hu! Wat zijn we hier dan aan het doen?" Nou ja, toen zei de heer Van Dissel ook: "Dat is uiteindelijk de politieke weging." En daar had hij gelijk in.

Mevrouw **Mutluer**:

Hoe had het anders gemoeten?

Mevrouw **Keijzer**:

Nou ja, kijk bijvoorbeeld hoe Zweden het gedaan heeft. Daar hebben ze sommige dingen ook verboden, want dat was verstandig. Midden in een piek gaan staan hossen in een discotheek is niet verstandig, ook al zijn dat overigens grotendeels jonge mensen. Maar dat je iets moest, dat snapte ik ook wel. Maar als je kijkt hoe de samenleving uiteindelijk meerdere keren op slot is gezet ... Ja, dat had anders gekund.

Mevrouw **Mutluer**:

Even terug. Ik heb het nu namelijk over die doelen. Ik heb u horen zeggen dat het beperkt was. Wat was de strategie van het kabinet destijds met deze drie doelen?

Mevrouw **Keijzer**:

Uiteindelijk was in alle discussies die daarna kwamen, de discussie altijd: ja, maar de besmettingen lopen op en dus lopen de ziekenhuisopnames op. Dat is een beperkte benadering van volksgezondheid, want volksgezondheid is ook: andere ziektes, ziektes die niet meer behandeld werden, eenzaamheid, depressie, verslavingen en huiselijk geweld. Dat speelde ook allemaal.

Mevrouw **Mutluer**:

Hoe kan het dan in uw beleving dat het tot het voorjaar van 2021 duurde voordat het vierde doel aan de coronastrategie wordt toegevoegd, namelijk het beperken van de negatieve economische en maatschappelijke gevolgen?

Mevrouw **Keijzer**:

Dat vierde doel gold overigens zolang de ic's niet overvol waren. Dus daarmee zat je eigenlijk weer automatisch meteen in de eerste drie doelen. Hoe dat gelopen is, weet ik niet. Ik weet wel dat ik zelf héél vaak die andere discussie aan de orde gesteld heb. We hadden het net over de lockdown van eind 2020. Toen heb ik op een gegeven moment ook aandacht gevraagd

voor ouderen die alleen thuis woonden. Ik zei dat het onbarmhartig was om tegen die mensen, die vaak gezagsgetrouw zijn, te zeggen dat je heel weinig mensen per dag thuis mag ontvangen.

Mevrouw **Mutluer**:

Ik stel deze vraag omdat er in verschillende verhoren werd gezegd dat die maatschappelijke doelen altijd werden meegewogen. Herkent u dat?

Mevrouw **Keijzer**:

In woord misschien, maar in de totale afweging speelde dat uiteindelijk geen rol. Het ging over het voorkomen van besmettingen en daarmee uiteindelijk het voorkomen van ziekenhuisopnames. Ik heb helemaal in het begin gezegd dat ik dat gezegd heb om daarmee ook te benadrukken dat ik dat belang zag. Zonder meer! Maar dat is niet het enige. In een pandemie moet je meer wegen dan alleen dat. Uiteindelijk hebben jongeren, vooral jongeren trouwens ... Wat we jongeren hebben aangedaan, vind ik echt onvergeeflijk.

Mevrouw **Mutluer**:

Daar komen we zo meteen nog met u op terug.

Mevrouw **Keijzer**:

Maar daar komen we vast nog over te spreken.

Mevrouw **Mutluer**:

Ja, daar wil ik het echt met u over hebben. Maar ik wil, nogmaals, begrijpen hoe het zit met dat vierde doel.

Mevrouw **Keijzer**:

Ja.

Mevrouw **Mutluer**:

Dat kwam pas in 2021. Ik heb u hierover net een vraag gesteld. Wij hebben van meerdere getuigen gehoord dat de maatschappelijke effecten van maatregelen mee werden genomen in de discussies die er plaatsvonden. Ik heb u gevraagd of u dat herkent. U zegt: beperkt; wel in woord, maar iets minder in daden.

Mevrouw **Keijzer**:

Klopt.

Mevrouw **Mutluer**:

Maar ja, ergens in het voorjaar van 2021 komt het vierde doel er wel. Mijn vraag is: waarom toen wel?

Mevrouw **Keijzer**:

Omdat daar wel een aantal keren door collega's in het kabinet, en door mijzelf uiteraard ook, over gesproken werd. Het had nooit effect ... Nooit? Zo kan je het niet zeggen. Het had beperkt effect op de maatregelen. Maar er werd wel over gesproken. Toen werd er gezegd: dit moet óók mee gaan wegen in discussies.

Mevrouw **Mutluer**:

Even voor mijn helderheid: wat verstaat u onder dat vierde doel van de coronastrategie?

Mevrouw **Keijzer**:

Ik versta onder het vierde doel, negatief geformuleerd, dat je niet alleen focust op mensen die in het ziekenhuis terechtkomen. Dat is belangrijk, zonder meer, maar je hebt meerdere mensen in je samenleving. Je moet in de politiek altijd meerdere belangen wegen. Uiteindelijk waren het beleid en de maatregelen er altijd op gericht om dat te voorkomen. En ik vind dat je meer moet wegen. Nou ja, ik weet dat het geen onderwerp is dat met mij besproken wordt, maar schoolsluitingen, universiteiten dicht, jongeren die niet meer naar sportverenigingen mochten ... Het leven van jongeren is tot stilstand gekomen. Ik vind dat je dat ook moet wegen. Ondernemers ...

Mevrouw **Mutluer**:

Op enig moment wordt dat vierde doel vastgelegd. Het staat zwart-op-wit naast de drie andere doelen, die ik net heb voorgelezen. Maar maakte die toevoeging van het vierde doel dat andere doelen dan virusbestrijding, het medisch-epidemiologische, in uw beleving zwaarder werden meegewogen?

Mevrouw **Keijzer**:

Nee, want uiteindelijk gingen we voort op de weg van beperkende maatregelen. Het werd zelfs nog erger met de vaccinatiediscussie.

Mevrouw **Mutluer**:

Dus men ging, ondanks het feit dat ... Wie bedoelt u met "men"?

Mevrouw **Keijzer**:

We. Ik moet zeggen: we, de ministerraad. Ik was dan wel geen minister, maar ik was bewindspersoon in dat kabinet.

Mevrouw **Mutluer**:

Wie gaf de doorslag?

Mevrouw **Keijzer**:

Uiteindelijk ... Je kunt niet zeggen dat één iemand de schuld heeft. Ik heb bijvoorbeeld wel gezien dat in het rapport van de OVV gezegd wordt dat de minister van VWS de zeggenschap eigenlijk naar zich toe trok. Maar het was een combinatie van de minister-president, de minister van VWS, de minister van Justitie, samen met de NCTV. Die bepaalden uiteindelijk wat er aan maatregelen via het OMT, en vaak ondersteund door het OMT-advies, op de tafel van de MCC terechtkwam.

Mevrouw **Mutluer**:

We gaan het straks hebben over tegenspraak.

Mevrouw **Keijzer**:

In mijn perceptie, hè! Dat zeg ik er wel bij.

Mevrouw **Mutluer**:

We gaan het straks hebben over tegenspraak en ik weet zeker dat we op dit onderdeel nog even terugkomen. Maar ik wil nu even terug naar de doelen. U zegt: ondanks het feit dat het vierde doel werd toegevoegd, werd het niet per se zwaarder meegewogen. In de Kamerbrief staat: "Het doel betreft het beperken van economische en maatschappelijke schade op korte termijn, aandacht voor structurele maatschappelijke en economische schade en voorkomen dat de lasten onevenredig neerslaan bij bepaalde groepen." Heeft u dat gemerkt?

Mevrouw **Keijzer**:

Nou ja, dat is mislukt, zou ik willen zeggen.

Mevrouw **Mutluer**:

U zegt: het is mislukt.

Mevrouw **Keijzer**:

Er werd af en toe echt wel over gesproken, hoor. Deze herinnering komt nu

opeens bij mij terug, maar ik heb het niet nagezocht: op een gegeven moment ging er ook weer extra geld naar het onderwijs. Er werd wel over gesproken, maar uiteindelijk geldt natuurlijk: wat voor maatregelen neem je? Nou ja, ik heb ook zelf bij mijzelf thuis gezien wat het effect was.

Mevrouw **Mutluer**:

Als u "mislukt" zegt, wat ...

Mevrouw **Keijzer**:

Nou ja, uiteindelijk mislukt in het maatregelenpakket. En dat telt uiteindelijk, hè. Volgens mij zitten we daarvoor hier, om te leren van deze situatie en om te voorkomen dat het in de toekomst weer zo gaat. Dat wordt echt wel een groot probleem, want de Wet publieke gezondheid en alle crisisplannen zijn inmiddels aangepast op hoe het tijdens de corona gegaan is.

Mevrouw **Mutluer**:

Je zou kunnen stellen: doordat dit als doel wordt opgenomen en er dus meer aandacht komt voor maatschappelijke en economische schade, zou uw ministerie een grotere rol moeten krijgen bij de besluitvorming over de maatregelen.

Mevrouw **Keijzer**:

We waren betrokken. We zaten bij al die overleggen. Maar ja, uiteindelijk zijn we in het ctb beland, het coronatoegangsbewijs, ondanks dat de sector zei: maar wij kunnen dit niet handhaven.

Mevrouw **Mutluer**:

Over het ctb komen we nog te spreken. U zegt: we zaten erbij en we werden wel betrokken, maar voor de rest ...

Mevrouw **Keijzer**:

Uiteindelijk gingen de maatregelen door.

Mevrouw **Mutluer**:

U noemde dat net ook, hè.

Mevrouw **Keijzer**:

Weet je, het klinkt ... Voor mij telt altijd: je kan wel zeggen dat je me lief vindt, maar als je me vervolgens een klap geeft, heb ik daar niks aan. Uiteindelijk geldt welke maatregelen je neemt. Dat is uiteindelijk wat een

overheid doet. Je kan het wel opschrijven en met elkaar bespreken, maar als het geen effect heeft op hoe je omgaat met de virusbestrijding, dan ...

Mevrouw **Mutluer**:

Hoe keek de minister hiernaar?

Mevrouw **Keijzer**:

Welke minister?

Mevrouw **Mutluer**:

Minister Wiebes.

Mevrouw **Keijzer**:

Die was er toen al niet meer. Die is vanwege de ...

Mevrouw **Mutluer**:

De minister van EZK.

Mevrouw **Keijzer**:

Daarna is Bas van 't Wout gekomen. Helaas viel die om. Daarna kwam minister Blok.

Mevrouw **Mutluer**:

En hadden zij daar een bepaalde mening over of een grotere rol in?

Mevrouw **Keijzer**:

Minister Blok heeft, weet ik nog wel, in de hele discussie over het coronatoegangsbewijs op een gegeven moment wel gezegd – geen citaat, maar mijn parafrasering, heet dat geloof ik: "Wat zijn we hier aan het doen? De meeste mensen zijn gevaccineerd. Moeten we niet eens accepteren dat dit virus niet meer weggaat?" Dat zei hij tegen mij in een app, geloof ik.

Mevrouw **Mutluer**:

Dat gebeurt pas later.

Mevrouw **Keijzer**:

Ja.

Mevrouw **Mutluer**:

Maar even weer terug naar de doelen. Had de toevoeging van het vierde doel

ook invloed op bijvoorbeeld extra geld – u noemde het al – voor het onderwijs om leerachterstanden weg te werken? Was er meer aandacht voor steunmaatregelen? Om het even helder te krijgen in het licht van het reconstrueren.

Mevrouw **Keijzer**:

Niet dat ik mij herinner. Maar je moet je ook voorstellen: ik zat diep in de discussie over alle maatregelen en alle modaliteiten daarin. Discussies over de detailhandel. Weet je, ik weet me nog te herinneren dat ik een keer stond te praten over hoeveel mensen er per verdieping in een groot warenhuis mochten. Dat je denkt: wat zijn we hier nou aan het doen eigenlijk?

Mevrouw **Mutluer**:

Maar om het te begrijpen, hè. U bent de staatssecretaris die gaat over het midden- en kleinbedrijf. We weten dat het ook mogelijk is om die negatieve economische en maatschappelijke gevolgen te beperken met behulp van steunmaatregelen en aanvullend beleid. Er komt dan een vierde doel. Dat staat gewoon zwart-op-wit. Mijn hele concrete vraag is: je zou dan toch kunnen stellen dat het vierde doel dus ook invloed had daarop?

Mevrouw **Keijzer**:

Maar we hadden al allerlei ondersteuningspakketten. Die hebben door de tijd heen allerlei namen gehad met allerlei voorwaarden. Op een gegeven moment hebben we nog een garantie-evenementenregeling gehad. Als je een evenement opzette en het werd verboden, dan kon je de kosten die je gemaakt had, vergoed krijgen.

Mevrouw **Mutluer**:

Kreeg je nu meer vergoeding of meer aandacht voor steunmaatregelen? Was die er?

Mevrouw **Keijzer**:

Nee, dat was echt wel de hele tijd de lijn. Dus in mijn perceptie veranderde er niet zo veel. Het werd wel op papier gezet en het werd vastgesteld als doel, maar de discussie bleef langs dezelfde lijnen verlopen.

Mevrouw **Mutluer**:

Ja, want de vraag die ik had was: werd dat vierde doel genoemd in de diepe discussies en in al die modaliteiten?

Mevrouw **Keijzer**:

De discussies waren er wel. Het Sociaal en Cultureel Planbureau zat vaak aan tafel. Het vertelde dan wat er aan de hand was in de samenleving. Maar het had onvoldoende tot geen effect in de maatregelen die er werden genomen of op de manier waarop er over gesproken werd. Volgens mij gaan we het nog over vaccinaties hebben, maar dat was ook zo'n discussie waarbij ik dacht: waarom doe je het zo?

Mevrouw **Mutluer**:

Zullen we nog even ingaan op een van de andere doelen van het kabinet, namelijk het beschermen van kwetsbaren? U heeft dat net ook even aangestipt. Sommige mensen zijn kwetsbaar voor het virus, medisch, en andere mensen zijn over het algemeen kwetsbaarder voor met name de gevolgen van de maatregelen die worden genomen tegen het virus. Denk aan de lockdown, de avondklok. Dat geldt met name voor de ouderen – u noemde eenzaamheid – en de jongeren. Hoe ging in uw beleving het kabinet om met al deze verschillende kwetsbaarheden, dus enerzijds de kwetsbaarheid voor het virus en anderzijds de kwetsbaarheid voor de gevolgen van de maatregelen tegen het virus?

Mevrouw **Keijzer**:

Ik verval in herhalingen, want uiteindelijk waren de beperkende maatregelen die werden genomen, gericht op zorgen dat de besmettingen afnamen en daarmee zorgen dat er minder mensen in het ziekenhuis terechtkwamen. Dan werd in de discussie wel gememoreerd dat er nog andere mensen waren. Dat werd volgens mij zelfs ook in persconferenties gezegd. Alleen, de maatregelen gingen door. Je kunt constant zeggen dat je iets belangrijk vindt, maar als je daar in je maatregelen geen rekening mee houdt, dan heb je er niet zo veel aan, hè. De hele discussie over – ik werd net een beetje emotioneel; een klein beetje gelukkig, want als de sluizen opengaan, daar wil je niet bij wezen – de begrafeningen heb ik bizar gevonden. Bizar! Ik kom uit een katholieke traditie, hè. Dat zijn gigantische kerken met plafonds zo hoog dat je niet eens kan lezen wat erop staat. En toch mochten er maar 30, op een gegeven moment 50 – het OMT zei 100, maar nee, het moesten er 50 zijn – mensen bij zijn. Dit soort discussies werden gevoerd, terwijl, zoals ik net ook al zei, het een van de zeven werken van barmhartigheid is, hè. Ik was in die tijd lid van het CDA.

Mevrouw **Mutluer**:

En toch moet er een keuze worden gemaakt en ik wil gewoon begrijpen of er

nou wel of geen belangenafweging heeft plaatsgevonden en of men dus wel of niet naar die kwetsbaarheden heeft gekeken, hoe dat is meegenomen in die afweging.

Mevrouw **Keijzer**:

Het ging wel mee in de discussie. Er werd wel over gesproken. Die hele discussie over begrafenissen is ook echt uit-en-te-na gevoerd in het kabinet. Alleen, het had geen effect. Het was constant gericht op beperkingen en als jij beperkt, dan beperk je ook de belangen van die groep mensen. Ik weet dat op een gegeven moment zelfs nog is gememoreerd dat er meer telefoontjes waren naar 113, dat er meer meldingen waren van huiselijk geweld. En toch gingen we door.

Mevrouw **Mutluer**:

Hoe moet ik dat zien in het licht van alle versoepelingen die vervolgens kwamen?

Mevrouw **Keijzer**:

Die kwamen er als de besmettingen weer wat afnamen en de ziekenhuisopnames. Dan werd er versoepeld.

Mevrouw **Mutluer**:

En werd dan wel de afweging gemaakt: we moeten nu kijken naar de gevolgen die de maatregelen hebben voor de kwetsbaren?

Mevrouw **Keijzer**:

Dat was wat mij betreft inherent aan versoepelen, want dan kwam er weer meer lucht in de samenleving en daardoor konden mensen die eenzaam waren bijvoorbeeld weer wat meer in contact treden met andere mensen. Officieel, hè. Want ik denk dat officieus gelukkig mensen wel probeerden contact met elkaar te krijgen.

Mevrouw **Mutluer**:

Dan heb ik voor nu geen vragen meer op dit onderdeel en laat ik het hierbij.

De **voorzitter**:

Collega Lammers, heeft u nog vragen?

Mevrouw **Lammers**:

Nee, ik heb geen vragen. Dank u wel.

De **voorzitter**:

Ik heb nog één vraag. Als ik goed naar u luister, dan zegt u in feite dat de virusbestrijding altijd centraal stond en vooropstond. Vond er dan helemaal geen belangenafweging plaats?

Mevrouw **Keijzer**:

Het ging er wel over, maar uiteindelijk was doorslaggevend: minder ontmoetingen is minder besmettingen is minder mensen in het ziekenhuis en op de ic. Dat was de rationale die erdoorheen liep. Die andere zaken werden wel besproken, maar omdat dat de lijn was, die eerste drie punten, namelijk zicht op het virus, kwetsbaren beschermen en ic-opnames, was dat hetgene wat doorslaggevend was. Er werd natuurlijk weleens ... Ik meen me te herinneren dat er in OMT-adviezen weleens een paar zinnen over stonden, maar de besluitvormingstrein liep van OMT-maatregelen naar persconferenties over beperkende maatregelen.

De **voorzitter**:

Dus u zegt: die belangenafweging vond wel plaats, maar de uitkomst stond eigenlijk al vast?

Mevrouw **Keijzer**:

Ja, volgens mij kan je het zo zeggen. Ontmoetingen beperken. Daar valt op zichzelf wat voor te zeggen, hè. Maar het had heel anders gekund en wat mij betreft gemoeten. In Zweden hebben ze dat gedaan met niet veel nadeligere effecten dan die in Nederland.

De **voorzitter**:

Oké. Dan kunnen we naar het volgende onderwerp en daarvoor geef ik graag collega Lammers het woord.

Mevrouw **Lammers**:

Dank u wel, voorzitter.

Mevrouw **Keijzer**:

Zou ik even een sanitaire stop mogen? Ik zit even te kijken. Het is 15.15 uur.

De **voorzitter**:

Ja, zeker. Dan gaan we schorsen.

Mevrouw **Keijzer**:
Mag dat?

De **voorzitter**:

Ik stel voor dat we dan nu gewoon de schorsing doen. We gaan pauzeren voor vijftien minuten. Ik verzoek de bode om de getuige naar buiten te leiden.

(Mevrouw Keijzer wordt naar buiten geleid door de bode.)

De **voorzitter**:

Ik schors de vergadering voor vijftien minuten.

De vergadering wordt van 15.15 uur tot 15.29 uur geschorst.

De **voorzitter**:

Ik heropen de vergadering. Aan de orde is een openbaar verhoor door de parlementaire enquêtecommissie Corona. Ik verzoek de griffier om de getuige naar binnen te leiden.

(Mevrouw Keijzer wordt binnengeleid door de griffier.)

De **voorzitter**:

Mevrouw Keijzer, welkom terug.

Mevrouw **Keijzer**:
Dank u.

De **voorzitter**:

We vervolgen het openbare verhoor. Voor het volgende onderwerp geef ik graag het woord aan collega Lammers.

Mevrouw **Lammers**:

Dank u wel, voorzitter. Zoals gezegd zou ik het nu graag met u willen hebben over de vaccinaties en het coronatoegangsbewijs. We gaan dan even terug naar het najaar van 2020, want op dat moment is de ontwikkeling van vaccinaties tegen het coronavirus al in volle gang. Binnen het kabinet wordt er dan ook nagedacht over het maken van onderscheid tussen mensen die gevaccineerd zijn en mensen die niet gevaccineerd zijn. Een idee is om dan

delen van de samenleving alleen te openen voor mensen die gevaccineerd zijn. Wanneer hoorde u voor het eerst over deze discussie?

Mevrouw **Keijzer**:

U zegt nou: eind 2020 werd daar binnen het kabinet over gesproken. Niet met mij.

Mevrouw **Lammers**:

Wanneer hoorde u dan wel voor het eerst over deze discussie?

Mevrouw **Keijzer**:

Dat weet ik niet meer. Dat weet ik niet meer. Op een gegeven moment kregen we de ... Hoe het in mijn beleving gegaan is, is als volgt. Omdat we vanuit EZK constant bezig waren met hoe het wél kon, hoe de samenleving op onderdelen wél door kon gaan, kwamen we op gegeven moment met de fieldlabs. Daarin kon je met testen voor toegang mensen in verschillende vormen toelaten bij evenementen. In mijn herinnering werd het voor mij manifest toen in persconferenties door de minister van VWS gevaccineerden eigenlijk tegenover ongevaccineerden werden gezet. Dat is wat mij bijgebleven is in deze discussie. Want vanuit het grondrecht van integriteit van het lichaam – in dit deel van de wereld hebben we betaald om te komen tot een situatie die nu gewoon in wetgeving vastligt, namelijk dat jij gaat over welke medische behandeling jij ondergaat – was dat voor mij absoluut onbespreekbaar.

Mevrouw **Lammers**:

Nu refereert u aan een persconferentie. U zegt: dat was echt het moment waarop het voor mij onbespreekbaar werd.

Mevrouw **Keijzer**:

Nee, toen kwam het bij mij binnen dat wat wij bij EZK hadden geprobeerd ... Dat was succesvol geweest, want die fieldlabs werkten en iedereen was het erover eens dat die goed waren. Een negatief testbewijs leidde tot toegang krijgen tot een bijeenkomst of evenement. Ik had nooit kunnen bedenken dat dat uiteindelijk de opmaat zou zijn voor 2G, dat uiteindelijk in augustus in de besluitvorming terechtkwam. U begon uw vraag net met: binnen het kabinet werd gediscussieerd over verschil maken tussen gevaccineerden en ongevaccineerden. Ik heb daar geen herinneringen aan. Als dat al een keer aan de orde geweest is waar ik bij geweest ben, dan kan ik met niet anders voorstellen dan dat ik daar wat van gezegd zou hebben, in ieder geval de

tweede keer. De eerste keer zou ik waarschijnlijk compleet flabbergasted geweest zijn. Wij waren het CDA. Ik was toen een CDA'er, hè. Integriteit van het lichaam is een van de belangrijkste grondrechten die er is. De overheid gaat niet over jouw lijf en over welke behandeling jij ondergaat, nog los van het feit – ik merk aan mezelf dat ik een beetje bozig word – dat jongeren bijna niets te vrezen hadden van het virus.

Mevrouw **Lammers**:

Dus u kunt zich van deze discussie niets herinneren?

Mevrouw **Keijzer**:

Niet eind 20... Wat zei u nou? Voorjaar 20...? Eind 20...? Wat zei je?

Mevrouw **Lammers**:

Ja, najaar 2020.

Mevrouw **Keijzer**:

O, het zal vast eens een keer ergens aan de orde geweest zijn, maar niet met mijn instemming.

Mevrouw **Lammers**:

Oké. U refereerde net aan die persconferentie, als ik het goed heb.

Mevrouw **Keijzer**:

Nou ja, in interviews en in persconferenties werd weleens gezegd: we gaan van arm tot arm en van deur tot deur. Dat soort teksten.

Mevrouw **Lammers**:

Ja.

Mevrouw **Keijzer**:

Ik heb dat allemaal buitengewoon onverstandig gevonden. Toevallig kwam van de week het bericht naar buiten dat volgens de GGD die discussie en de manier waarop er in die tijd omgegaan is met vaccineren nu nog steeds een negatief effect hebben op de vaccinatiebereidheid. Ik zou bijna willen zeggen: had je gedacht dat je dat zomaar zonder schade kunt doen?

Mevrouw **Lammers**:

Ik kom er even op omdat minister De Jonge op 11 november 2020 aangeeft: "Het is niet uitgesloten dat mensen die een coronavaccin nemen uiteindelijk

eerder zonder maatregelen door het leven kunnen dan niet-gevaccineerden." Een dag later nuanceert hij deze uitspraken.

Mevrouw **Keijzer**:

Wanneer was dit? Want ergens in het dossier kwam ik dit tegen en toen heb ik ...

Mevrouw **Lammers**:

11 november 2020.

Mevrouw **Keijzer**:

Toen heb ik, in de voorbereiding op dit gehoor, ook gevraagd: kan iemand mij dat interview even doen toekomen? Want ik heb dat in die tijd in ieder geval gemist c.q. niet opgeslagen. Maar ... Nou ja.

Mevrouw **Lammers**:

Maar het is dus geen grote discussie binnen het kabinet geweest, als we het hebben over waar u bij bent geweest?

Mevrouw **Keijzer**:

Voor zover ik mij herinner. Ik zou daar in ieder geval nooit mee ingestemd hebben. Je zet mensen tegenover elkaar. Het laatste wat je moet doen, in zijn algemeenheid, maar zeker als het spannend wordt, is dat. We hebben daar tot op de dag van vandaag de ellende van.

Mevrouw **Lammers**:

Ja. En dan ...

Mevrouw **Keijzer**:

Het zou zo ontzettend goed zijn als nou eens een keer gewoon toegegeven zou worden dat dit niet verstandig is geweest, nog los van de hele technische discussie, namelijk – dat wisten we ook al vrij snel – dat vaccineren niet helpt tegen transmissie, overgeven, van het virus. Het sloeg dus ook nog effe helemaal nergens op. Dat is weer een van die voorbeelden van ... Ik heb ergens weleens gelezen van: wat minder testosteron zou helpen. Niet persoonlijk naar de minister van VWS toe, hoor, maar het was af en toe best wel van: wij slaan het virus kapot.

Mevrouw **Lammers**:

Ja.

Mevrouw **Keijzer**:

Maar je slaat de samenleving stuk.

Mevrouw **Lammers**:

Nu ben ik toch een beetje nieuwsgierig geworden. Heeft u het ook zo gevoeld dat dat ...

Mevrouw **Keijzer**:

Gevolgd?

Mevrouw **Lammers**:

Nou, gevoeld dat dat aan testosteron lag, dus dat het mannen tegen vrouwen waren? Of ...

Mevrouw **Keijzer**:

Nee, nee, nee, nee.

Mevrouw **Lammers**:

O, zo heeft u dat niet gevoeld. Oké.

Mevrouw **Keijzer**:

Niet mannen tegen de vrouwen, dat niet. Zeker niet. Maar weet je ... Vrouwen doen ook weleens stoer. Dat van: wij slaan het virus stuk. Nou, je slaat een airborne virus, een virus dat door de lucht gaat, niet zomaar stuk. Dat heeft grote consequenties.

Mevrouw **Lammers**:

Ja. Ik zou toch graag eerst nog even met u naar juni 2021 willen gaan. Op 23 juni zegt minister De Jonge dat het Janssensvaccin ideaal is voor jongeren, als voorbereiding op "een zomer vol festivals". Dat wordt dan het "dansen-met-Janssensvaccin" genoemd. In het weekend van 26 en 27 juni opent de nachthoreca met toegangsbewijzen. Als bezoeker mag je naar binnen als je een bewijs van een negatieve test kan laten zien, minder dan zes maanden geleden corona hebt gehad of als je gevaccineerd bent, meteen na je vaccinatie. Er was dus geen wachttijd. Dat is dus het zogenoemde 3G. Jongeren werden dan zo extra gestimuleerd om die vaccinatie te halen. Hoe kwam het kabinet tot het besluit om die toegangsbewijzen in te zetten?

Mevrouw **Keijzer**:

Nou, zoals ik net al vertelde: omdat we vanuit EZK constant bezig waren om

te kijken hoe het wél kon. In gesprek met alle sectoren kwamen we op een gegeven moment op de fieldlabs. Toen die ontstonden, was er volgens mij nog geen vaccin, maar toen ging het vooral over negatieve testen. Dat evolueerde, toen op een gegeven moment de vaccins kwamen, naar 3G. Voor zover ik weet, lag aan de dansen-met-Janssenspraak, die quote van De Jonge, geen ministerraadbesluit ten grondslag. Dat was gewoon iets wat – zo gaat dat in het Haagse – ter voorbereiding van zo'n persmoment ... Ik was daar dus niet bij, maar zo werkt dat. Dan heb je gesprekken van: hoe ga je dat doen? Het kan daar ontstaan zijn of spontaan ontstaan zijn. Dat was op die 23 juni. Op 25 juni kon je met zo'n gezette prik, dus één vaccinatie, gelijk een QR-code ophalen. Janssen was een eenmalige prik. Je had daar niet twee van nodig, maar één, als ik me dat goed weet te herinneren. In het eerste weekend, van 2 tot 4 juli, ging de boel open. Daardoor ontstonden grote besmettingsclusters, overigens vooral onder jongeren, die weinig te vrezen hadden van het virus. Dat leidde tot een gigantisch grote draai op 9 juli, namelijk dat alle ongeplaceerde evenementen weer dichtgingen.

Mevrouw **Lammers:**

Ja.

Mevrouw **Keijzer:**

Terwijl je ook iets anders had kunnen doen, namelijk iedereen die een vaccinatie had gehaald benaderen met: blijf bij je opa en oma weg. Dat had ook een optie kunnen zijn.

Mevrouw **Lammers:**

Ik ben toch nog even op zoek naar hoe voorafgaand aan het besluit om de toegangsbewijzen in de nachthoreca in te zetten, in het kabinet, in de MCC of ...

Mevrouw **Keijzer:**

Dat weet ik niet meer. Dat zit hier vast ergens in het dossier dat ik hier heb liggen, maar dat kan ik nu niet reproduceren. Ik wil wel even kijken naar die desbetreffende datum. Ik wil wel even kijken of ik het zo snel kan vinden. Zegt u het maar. Ik heb het vast gelezen, maar ik kan dat nu niet reproduceren. In zijn algemeenheid ging dat gewoon langs de lijn zoals ik die net vertelde.

Mevrouw **Lammers**:

Weet u nog wel of u in die discussie een bepaalde inbreng heeft gedaan of wat u standpunt was?

Mevrouw **Keijzer**:

Ik was altijd blij als er iets openging, vanuit economische overwegingen, vanuit betrokkenheid bij de desbetreffende ondernemers en omdat jongeren er zo ongeloofelijk aan toe waren, ook mijn eigen jongens. Ik zat er dus aan alle kanten middenin. Als er iets openging, was ik blij.

Mevrouw **Lammers**:

En ...

Mevrouw **Keijzer**:

Waarbij ik trouwens ... Nogmaals, het feit dat we op zo'n manier jongeren eigenlijk richting vaccinatie gedwongen hebben ... Ja, er was geen wettelijke plicht. Maar ik, en trouwens iedereen die in die tijd pubers of jonge twintigers had, wist waar ze toe in staat waren geweest om eindelijk weer eens een keertje ergens naartoe te kunnen. Dus als jij tegen jonge mensen zei: je mag meteen de kroeg weer in ... Nou, ik wil niet al te plastisch worden, maar dat hadden ze gedaan.

Mevrouw **Lammers**:

Weet u wel wat dan de belangrijkste redenen voor het kabinet waren om het coronatoegangsbewijs in te voeren?

Mevrouw **Keijzer**:

Om weer wat mogelijk te maken. Vanuit de sectoren kwamen natuurlijk in toenemende mate in verschillende varianten en verschillende toonhoogtes verzoeken tot het weer mogelijk maken van economische activiteiten, dus dat zal daar ook vast een rol gespeeld hebben.

Mevrouw **Lammers**:

Zijn die sectoren ook naar u toe gekomen of in ieder geval naar het ministerie van EZK, zo van: help ons?

Mevrouw **Keijzer**:

Jazeker. Ik heb in Amsterdam een keer in zo'n zaal gezeten waar disco's en danceavonden werden gehouden, met een aantal Amsterdamse ondernemers. Zij hadden het ook hierover: hoe kan je op een afgewogen

manier wel iets organiseren? In die tijd – dat stak mij ook wel – was de discussie vaak: ze moeten niet zeuren, want er zijn allerlei steunpakketten. Maar die steunpakketten waren maar een percentage van een percentage dat gesubsidieerd werd. Daarmee waren ze er bij lange na niet. Ik heb een tijdje geleden nog eens gekeken. Er zijn nog steeds ondernemers die nog niet helemaal schuldenvrij zijn. Er is in die sector, op niet mis te verstane wijze, geprobeerd om alles open te krijgen, naast de rechtszaken die zijn aangespannen en die zijn verloren.

Mevrouw **Lammers**:
Maar ...

Mevrouw **Keijzer**:
Die zullen er geweest zijn. Ik wil best even kijken. Zegt u het maar.

Mevrouw **Lammers**:
Ik ben eigenlijk nog wel benieuwd – misschien heeft u dat net ook al gezegd – waarom u akkoord bent gegaan met de invoering van de toegangsbewijzen. Was dat omdat u zegt: dan kon er in ieder geval iets open?

Mevrouw **Keijzer**:
Dat is een andere vraag. Het testen voor toegang was, zolang de 1,5 meter van toepassing was, om te kijken hoe je dingen mogelijk kon maken. Dat was het testen voor toegang. Langzamerhand ging de discussie een andere kant op. Langzamerhand werd het niet meer: zolang de 1,5 meter geldt, kijken we wat er mogelijk is. Maar op een gegeven moment – dan heb ik het echt over richting augustus – werd het: nee, we laten de 1,5 meter los en daarvoor in de plaats komt het coronatoegangsbewijs. Aanvankelijk was het 2G. Ik heb toen ook al gezegd: "Dat is gek. Als we inmiddels in het stadium van de pandemie zitten waarin de 1,5 meter, de meest verstrekkende maatregel, kan worden ingetrokken ..." Volgens mij was de vaccinatiegraad inmiddels 80% tot 85%. Volgens mij waren alle volwassenen in de gelegenheid geweest om zich te vaccineren. Waarom dan zo'n verstrekkende maatregel als het coronatoegangsbewijs? Dat is niet alleen een inbreuk op de grondrechten, want je mag jezelf niet meer vrij bewegen in de samenleving. Dat is afhankelijk van een goedkeurend vinkje ten aanzien van je medische status. Ondernemers worden verantwoordelijk gemaakt voor een overheidstaak, namelijk handhaving. Dus ook hier waren weer schuivende panelen. Het was ooit bedoeld zolang de 1,5 meter gold. Dat is een van de

meest verstrekkende maatregelen die er is, waarvoor mensen bekeurd zijn en waarvoor ze bij de rechter zijn geweest. Zolang die geldt, kijken we wat er mogelijk is. Dat was het testen voor toegang. Dat verschoof langzamerhand. In de persconferentie van 13 augustus is de minister van VWS daar nog op bevraagd: waarom niet testen voor toegang? Toen zei hij: ja, maar dan is ook de prikkel om je te laten vaccineren weg. Dus ergens was dat blijkaar – ik wist dat niet – een soort neveloel.

Mevrouw **Lammers**:

Ja, dat was inderdaad ook nog een vraag van mij. Heeft de vaccinatiegraad volgens u meegespeeld in de afweging om het coronatoegangsbewijs in te voeren?

Mevrouw **Keijzer**:

Het was mijn reden om te zeggen: waarom heb je dat nodig? Tegen de tijd dat het ingevoerd werd, was volgens mij 90% à 95% van de ouderen, 70-plus of 75-plus, al gevaccineerd. Dat was, door de bank genomen, de groep die op de ic terechtkwam. Er waren wat uitzonderingen in lagere leeftijdscohorten, maar dat waren de mensen die het meest te vrezen hadden. De meesten daarvan hadden zich laten vaccineren. We lieten de 1,5 meter los. Blijkbaar waren we in een endemische status terechtgekomen. "Endemisch" wil zeggen: het is er, maar we hebben ermee leren leven. En toch voer je een coronatoegangsbewijs in, dat een grote inbreuk is op de grondrechten. Ik heb dat onnavolgbaar gevonden en dat heeft uiteindelijk ook geleid tot mijn ontslag.

Mevrouw **Lammers**:

Ja, maar nu is mijn vraag nog even als volgt. De nachthoreca wordt opengedaan met de 3G-maatregel, het coronatoegangsbewijs met 3G, dus dat is ...

Mevrouw **Keijzer**:

Hebben we het nu over dansen met Janssen? Of hebben we het over ...

Mevrouw **Lammers**:

Ja.

Mevrouw **Keijzer**:

Dansen met Janssen.

Mevrouw **Lammers**:

Ja. De vraag is eigenlijk: waarom bent u dan toch akkoord gegaan met de invoering van die toegangsbewijzen? Zat dat 'm erin dat het 3G was en dat je dus ook met testen naar binnen kon? Of ...

Mevrouw **Keijzer**:

Omdat de 1,5 meter nog gold. We zaten nog midden in die situatie. En het was een mogelijkheid om iets toe te staan. De jeugd liep op zijn tandvlees.

Mevrouw **Lammers**:

Ja. Oké.

Mevrouw **Keijzer**:

En de ondernemers ook.

Mevrouw **Lammers**:

Ja. Oké. Dan is dat duidelijk.

Mevrouw **Keijzer**:

Ja. En trouwens, want ik zit nou zo te denken ... Terugkijkend op die tijd denk ik ook weleens: waarom heb ik zo lang gewacht met zeggen "tot hier en niet verder"? Omdat je steeds hoopt dat het gezonde en nuchtere Nederlandse verstand weer terugkomt. Dit was een mogelijkheid om de zaak open te doen. Je had verschillende mogelijkheden om daarnaartoe te gaan. Ik hoopte dat als we richting een vaccinatiegraad zouden gaan, hoezeer ik het ook bizar vond dat we jonge mensen die, uitzonderingen daargelaten, eigenlijk niets te vrezen hadden van het virus langzamerhand richting vaccineren dwongen of leidden, dit een mogelijkheid was om weer iets te kunnen. De zomer kwam eraan.

Mevrouw **Lammers**:

Ja.

Mevrouw **Keijzer**:

Wat let je?

Mevrouw **Lammers**:

Ja. Op 9 juli gaat de nachthoreca weer dicht. Op 13 augustus 2021 kondigt premier Rutte in een persconferentie aan dat op plekken waar meer dan 75 mensen samenkomen, zoals de horeca en evenementen, een

coronatoegangsbewijs verplicht wordt. Dat is weer die 3G-variant. Aan een van de ambtenaren van uw ministerie schrijft u, vlak voordat de persconferentie begint, het volgende. Ik citeer: "Vandaag is mij ongelofelijk zwaar gevallen. Ik kan het eigenlijk nog steeds niet bevatten. Collectieve tunnelvisie." Kunt u dat eens kort toelichten? Wat is u dan zo zwaar gevallen?

Mevrouw **Keijzer**:

Nou ja, dat was de ministerraad waarin dat besluit genomen werd. Dat was achteraf gezien ... Ik heb het nog eens teruggezocht. In mijn hoofd zat dat ik eerder tegen Wopke Hoekstra had gezegd dat ik opstapte, maar ik denk dat dat die dag is geweest, want diezelfde avond zijn de minister van Financiën en Marnix van Rij – volgens mij was hij toen voorzitter van de partij – bij mij thuis geweest. Toen heb ik gezegd: "Tot hier en niet verder. Ik trek dit niet meer. Het is onnavolgbaar wat hier gebeurt. Het klopt niet meer. Het is niet meer logisch."

Weet je, je moet je voorstellen ... Ehm ... Een van mijn kinderen volgde een mbo-opleiding horeca. Nou is dat een beer van bijna 2 meter, maar hij heeft ook collega's, van die poppetjes van nog geen 1,60 meter. Die ga je dan verantwoordelijk maken voor het controleren van je medeburger, terwijl we de 1,5 meter los gingen laten en de pandemie voorbij was. Waarom? Waarom met drang en dwang richting vaccineren? En dat terwijl lichamelijke integriteit, zeggenschap over je eigen lichaam, een van onze grondrechten is. Het klopte ... Het rammelde aan alle kanten. Die collectieve tunnelvisie was er omdat blijkbaar iedereen het logisch vond, want het gebeurde ook in andere Europese landen. Sterker nog, in andere Europese landen, zoals Duitsland, werd al gesproken over 1G. De ervaringen van de afgelopen – wat zal het geweest zijn? – anderhalf jaar ... September ... Ja, anderhalf jaar. Het waren schuivende panelen. Elke keer gingen we een beetje verder. Ik dacht: ja, dan verzanden we vanzelf van 3G in 2G in 1G. Not on my watch! Ik ga het gewoon niet doen. Dat heb ik toen tegen de minister van Financiën, Wopke Hoekstra, de partijleider, gezegd.

Mevrouw **Lammers**:

En heeft u daar nog met andere collega-bewindspersonen over gesproken?

Mevrouw **Keijzer**:

Binnen EZK wisten ze natuurlijk wel ... Ik was trouwens niet de enige, hè. Nogmaals, vanuit het ministerie van EZK zaten wij – dat heeft u wel in de

stukken aangetroffen – ook geregeld met verbijstering naar de discussie te luisteren. Dan ging het weer om zó veel mensen in een zaal ... De hele discussie over wanneer het ctb zou gaan gelden, ging van 750 aanwezige mensen, naar 500, naar 250, naar "we weten het niet", naar 75 en naar 30, in bioscopen. Het vloog alle kanten op, trouwens vaak in strijd met routekaarten en openingsplannen. Ik heb daar toen niet over gesproken met andere collega's in het kabinet. Wel heb ik het uiteindelijk op 14 september tegen de minister-president gezegd. Tussen 13 augustus en 14 september kwam ik een soort praattraject binnen het CDA terecht. Want ik heb toen ook gezegd: ook binnen onze eigen club hebben we het niet ten principale over: is het juist wat we doen en klopt het met onze uitgangspunten? Wat mij betreft was de conclusie "nee", maar die discussie hebben we niet gevoerd. Op 13 augustus besloten we om dat te gaan doen. Ik heb in mijn stukken nog een heel epistel van mezelf gevonden, dat ik toen op 1 september in een van die discussies binnen de eigen partijpolitieke kring aan de orde heb gesteld. Maar ja: collectieve tunnelvisie. Iedereen zat erin. De politiek luisterde naar de experts, experts baseerden zich op modellen, waarvan we niet wisten. Vervolgens zegende de Tweede Kamer dat af en als het bij een rechter terechtkwam, toetste die terughoudend, want zo zit dat in het Nederlandse bestuursrecht, en verwees die weer naar de experts en de modellen.

Mevrouw **Lammers**:

Voelde u zich machteloos?

Mevrouw **Keijzer**:

Tsja ... Radeloos, af en toe. En zo zit ik in elkaar, hè. Ik verdiep me dan tot achter de komma in: hoe zit dit, wat zijn de overwegingen en hoe komen we daartoe. Datzelfde deed ik met de mondkapjes, wat ook zo'n bizarre discussie was. Zo doe ik dat. Want ja, ik heb altijd zoiets van: nou, misschien zit ik ernaast en misschien helpen die mondkapjes wél. Als dat zo is, dan zetten we ze op. Nou, het blijkt niet zo te zijn; alleen de koffiefilters. Ik geloof dat die "FFP2" heten.

Mevrouw **Lammers**:

Ja.

Mevrouw **Keijzer**:

Als je ze goed gebruikt. Zo zit ik dan in elkaar. Ik probeer dus altijd echt wel mezelf te verdiepen in: hoe zit het nou? Ik ben een jurist.

Mevrouw **Lammers**:

Ik ben toch ook nog even benieuwd naar het volgende. U heeft het op 14 september tegen premier Rutte verteld. Heeft u het ook nog met andere ministers, minister Grapperhaus en minister De Jonge, gesproken?

Mevrouw **Keijzer**:

Nee, want ik wist dat dit explosief was. Kijk, Rutte III was inmiddels ongelooflijk veel bewindspersonen kwijtgeraakt. Ik zat inmiddels met de derde minister van Economische Zaken. De staatssecretaris van IenW was ermee gestopt. De minister van IenW ook. Excuus, ik weet niet of Tamara van Ark nou VWS ... Maatschappelijke Zorg was gestopt. Daarbij was ik de nummer twee van het CDA, dus ik wist ook wel dat het impact zou hebben als dit naar buiten zou komen. Ik had het dus alleen tegen Wopke Hoekstra, Marnix van Rij en de minister-president gezegd.

Mevrouw **Lammers**:

En hoe reageerde premier Rutte?

Mevrouw **Keijzer**:

Nou ja, die schrok zich natuurlijk ook een hoedje, want die zou dan weer iemand verliezen, en het was al een beetje een duiventil. Dus die zei tegen mij van: nou ja, misschien kan je een verklaring afleggen dat je je portefeuille aan een ander overlaat. Ik hou sowieso niet van opgeven. Dat zit niet zo in mijn aard, tenzij het echt niet anders kan. Dus ik zei: "Ja nou ja, ik weet het niet. Dat moet ik uiteraard bespreken met Wopke Hoekstra." Dat heb ik toen dus ook gedaan. Daar heb ik ook nog een stuk van gevonden in een oude laptop, want ik heb toen een verklaring opgesteld met wat ik ervan vond en waarom ik het niet meer met mijn geweten in overeenstemming kon brengen, ook vanuit de gedachte – want dat was ook een beetje de algemene mening – dat dit nu heel snel klaar zou zijn. Ik geloofde dat niet, en het bleek later ook niet zo te zijn.

Mevrouw **Lammers**:

U zei net dat u het op 13 augustus 2021 tegen Wopke Hoekstra heeft gezegd en pas op 14 september tegen premier Rutte.

Mevrouw **Keijzer**:

Ja.

Mevrouw **Lammers**:

Wat is er in die tussentijd gebeurd?

Mevrouw **Keijzer**:

In die tussentijd zijn er een aantal discussiesessies binnen de CDA-fractie geweest, maar dat leidde tot niets. Allemaal ... Iedereen zat vast in het ... Hoe noem je dat? Het bestaande frame. Ik heb dat onbegrijpelijk gevonden vanwege de lichamelijke integriteit, vanwege het feit dat we de 1,5 meter zouden loslaten, vanwege de polarisatie die in de samenleving ontstaan was. Die was niet zomaar ontstaan, hè?

Mevrouw **Lammers**:

Ik zit toch nog even te zoeken. De eerste keer, dus bij het opengaan van de nachthoreca, zegt u, in mijn woorden: ik ben allang blij dat het weer open kan en misschien gaan we dan de goede kant op. Op 13 augustus wordt dan aangekondigd: we gaan nu weer dat ctb invoeren. Dan zegt u: dat is dan voor mij een brug te ver.

Mevrouw **Keijzer**:

Ja, maar dat heeft er dus mee te maken dat als jij ... De 1,5 meter was de meest verstrekkende maatregel. Mensen verbieden ... We denken er niet meer bij na, maar we gaven elkaar geen handen meer. Als je op straat liep, ging je om elkaar heen. Er werden mensen bekeurd die in het park te dicht op elkaar zaten. Het was de meest verstrekkende maatregel. Die lieten we in augustus los; die gold nog in juli, maar die lieten we los en het ctb werd de stok om mee te slaan. In juli hadden we een andere situatie. Toen gold de 1,5 meter nog. Dat was een manier om langzamerhand weer dingen mogelijk te maken. Maar achteraf gezien ... Weet je, er zijn meer van die momenten geweest. Ik heb al de beperkingen op begrafenissen genoemd en, niet te vergeten, de avondklok, die ook maar duurde en duurde, op een zeer dunne basis gebaseerd.

Mevrouw **Lammers**:

Ja, dit was dus eigenlijk de druppel die de emmer deed overlopen.

Mevrouw **Keijzer**:

Dit was de druppel. Ik had echt zoiets van: nu is het gewoon klaar. Ook omdat ze thuis ook ... Ze zagen wat het met mij deed. Op een gegeven moment zei een van de jongens ook: mam, dan stop je er toch mee?

Mevrouw **Lammers**:

Ja. Dan wil ik even met u naar het interview gaan dat u aan De Telegraaf heeft gegeven. Dat is dus op 25 september, de dag van de invoering van het ctb. Hoe kwam u tot het besluit dat u eigenlijk in De Telegraaf uw verhaal moest doen?

Mevrouw **Keijzer**:

Ik heb het dus op 14 september tegen Mark Rutte, de minister-president, gezegd. De minister van Financiën schrok natuurlijk, want die dacht dat we nog met elkaar in gesprek waren. Maar ja, ik had ook al gezegd: het heeft geen zin, want het gaat gewoon door. Toen ben ik donderdag ... Toen ben ik uiteraard met Wopke Hoekstra in gesprek gegaan over dat idee om een verklaring af te leggen en mijn portefeuille die over corona ging, dan aan de minister van Economische Zaken over te geven voor zolang als het nog duurde, zodat ik gewoon wel de rest van mijn portefeuille kon blijven doen. Maar dan neem je natuurlijk binnen een smaldeel afstand van een portefeuille van de minister van VWS. Dat werd dus terecht ook wel als ingewikkeld gezien. Ik heb toen uiteindelijk op donderdagavond 16 september gezegd: nou ja, dan stap ik wel op.

Mevrouw **Lammers**:

Tegen wie zei u dat?

Mevrouw **Keijzer**:

Tegen Wopke Hoekstra en Marnix van Rij. We zaten toen op het ministerie van Financiën. Die avond stapte Sigrid Kaag op na een motie van afkeuring in het kader van Kabul. Ik vond het gewoon niet gepast om dan te zeggen: o ja, jongens, by the way, ik stop ook. Dus ik zei: ik ga naar huis en doe dat morgen wel. De volgende dag werd Ank Bijleveld min of meer richting de uitgang geholpen. Toen vond ik het ook niet gepast. Dat doe je gewoon niet. Opstappen als bewindspersoon is echt iets. Ik zei: dan doen we het later wel. Maar de week daarna was het Prinsjesdag en waren de Algemene Politieke Beschouwingen. Ik kwam gewoon in een soort Hotel California terecht. Ik zei dat ik het na de Politieke Beschouwingen zou doen, want anders zouden de Politieke Beschouwingen over mij gaan, en dat vond ik niet nodig. Maar daarna was de minister-president bij de Verenigde Naties. Eerst was hij bij de NAVO en daarna bij een VN-top in New York. Toen dacht ik bij mezelf: het is gewoon klaar; ik moet een andere manier bedenken om eruit te komen. Toen heb ik een interview gegeven aan De Telegraaf. In dat interview heb ik vooral gezegd: dit moet echt op een andere manier; dit werkt op deze

manier niet. Dat was aanleiding voor het smaldeel in het kabinet, de minister-president, de minister van VWS en de vicepremiers, om mij te ontslaan als staatssecretaris.

Mevrouw **Lammers**:

Ik vraag me toch even af wat de belemmering was toen de minister-president bij de NAVO-top was.

Mevrouw **Keijzer**:

De eenheid van kabinetsbeleid, zoals dat heet.

Mevrouw **Lammers**:

Waarom kon u toen niet opstappen?

Mevrouw **Keijzer**:

O, wacht even. U bedoelt die zaterdagochtend?

Mevrouw **Lammers**:

Ja. U zei dat de minister-president er niet was. Die zat bij de ...

Mevrouw **Keijzer**:

Nee. Die belde mij. Hij zat in New York, dus hij belde mij. Hij belde mij 's ochtends eerst omdat hij vond dat ik mijn ontslag moest indienen. Toen heb ik gezegd: dat heb ik eerder al gedaan en toen was dat niet gewenst; nu ga ik het niet meer doen.

Mevrouw **Lammers**:

Wanneer was dat?

Mevrouw **Keijzer**:

24 september, zaterdagochtend.

Mevrouw **Lammers**:

U zegt: ik heb al eerder ...

Mevrouw **Keijzer**:

14 september en 13 augustus. Toen heb ik gezegd dat ik ermee stopte.

Mevrouw **Lammers**:

U heeft geprobeerd uw ontslag in te dienen, maar dat was niet gewenst. Werd ook expliciet aangegeven dat dat niet gewenst was?

Mevrouw **Keijzer**:

Jazeker.

Mevrouw **Lammers**:

Door wie?

Mevrouw **Keijzer**:

Op 13 augustus zat ik met de minister van Financiën, Wopke Hoekstra, de partijleider, en op 14 september zei ik het tegen Mark Rutte, de minister-president.

Mevrouw **Lammers**:

Toen zei hij: het komt nu niet uit?

Mevrouw **Keijzer**:

Nou ja, niet met zoveel woorden, maar dat is logisch. Voor mensen die niet in de politiek zitten, klinkt dit misschien heel bevreemdend, maar dat is logisch, zeker gezien de geschiedenis. Ik zou de zoveelste zijn die ermee zou stoppen. Dat is voor een minister-president niet fijn. Dat snap ik.

Mevrouw **Lammers**:

Ja. Waren er ook collega's of andere bewindspersonen die al wisten van uw publicatie in De Telegraaf voordat die te lezen was?

Mevrouw **Keijzer**:

O, ik heb ze vrijdagavond wel gebeld, geappt en gesproken.

Mevrouw **Lammers**:

Wie heeft u allemaal gebeld?

Mevrouw **Keijzer**:

Wopke Hoekstra, dus de minister van Financiën, en de minister van Justitie. De minister van VWS heb ik in ieder geval een bericht gestuurd. Maar zij hebben toen ook contact met elkaar gehad.

Mevrouw **Lammers**:

Hoe hebben zij daarop gereageerd?

Mevrouw **Keijzer**:

Nou, die waren natuurlijk not amused. Dat was de tweede keer in de hele coronatijd dat ze expliciet, uitgesproken niet blij waren. Ik denk dat ze mijn inbreng al wel eerder problematisch vonden, want ik hield ...

Mevrouw **Lammers**:

Hoe heeft u dat gemerkt?

Mevrouw **Keijzer**:

Nou ja, door woorden van de strekking "wat doe je?", "wat doe je nou?" en "wat doe je ons aan?"

Mevrouw **Lammers**:

Kunt u ons dan ook nog eens kort vertellen wat er na dat interview gebeurde?

Mevrouw **Keijzer**:

Dat interview ... Ik denk dat dat ... Dinsdag was Prinsjesdag. Woensdag heb ik, uit mijn hoofd gezegd, dat interview gegeven. Daarna ... Het klinkt misschien heel gek, maar je gaat gewoon door met je werk.

Mevrouw **Lammers**:

Namen er nog mensen contact met u op?

Mevrouw **Keijzer**:

Nee, want niemand wist het.

Mevrouw **Lammers**:

Nee, maar ik bedoel na het interview.

Mevrouw **Keijzer**:

Ehm ... Ja, ik heb altijd wel goed contact gehouden met Wopke Hoekstra en later trouwens ook met andere betrokkenen. Maar ik heb die zaterdag eigenlijk mijn telefoon uitgezet, want die ontplofte natuurlijk nadat het bekend werd, en ik ben gewoon mijn zaterdag gaan doen. Ik ga altijd op zaterdagochtend ... Ik zat bij mijn schoonmoeder toen de minister-president belde. Ik ben altijd bij mijn schoonmoeder op zaterdag. Daar zitten mijn

zwagers dan altijd even, voor koffie. Daarna ga ik boodschappen halen. Ik heb mijn telefoon uitgezet. Pas dagen later heb ik die geopend. Dat was trouwens wel hartverwarmend.

Mevrouw **Lammers**:

Ja? Kreeg u steun, ook van andere collega's vanuit het kabinet?

Mevrouw **Keijzer**:

Nou, vanuit de samenleving vooral.

Mevrouw **Lammers**:

Maar niet vanuit het kabinet.

Mevrouw **Keijzer**:

Nee, niet echt, nee. Nee. Nee. Nee. Maar dat is ... Weet je, het klinkt gek, maar in een politieke constellatie waarin je in een kabinet zit, nam ik dat ook eigenlijk niemand kwalijk. Nee. Er zal vast ... Die telefoon heb ik niet meer, dus ik heb het ook niet terug kunnen kijken. Er zullen vast oud-collega's zijn geweest die iets hebben gezegd van: nou Mona, wat jammer, sterkte. Maar ja, zo gaat dat. Ja, dat is politiek, hè? Dat is best hard. Ik weet dat. Ik weet dat alle egards en alle belangstelling niet aan jou zit, maar aan het ambt. Dat moet je jezelf altijd heel erg goed realiseren. Dat houdt je met je pootjes op de grond.

Mevrouw **Lammers**:

Ik heb dan toch nog één laatste vraag. U was kritisch op het beleid. Heeft u weleens gedacht: als ik opstap, wie blijft er dan nog kritisch?

Mevrouw **Keijzer**:

Ja, natuurlijk.

Mevrouw **Lammers**:

Heeft u er dan ook weleens aan getwijfeld om om die reden niet op te stappen?

Mevrouw **Keijzer**:

Nou ja, ik zei natuurlijk weleens ... Ik ben vrij extrovert van mezelf, zo van: o, bweuh, dit en dat. Dan zeiden ze op het ministerie weleens tegen mij: ja maar Mona, kom op hoor, jij bent tenminste degene die consequent de andere kijkt, de andere oplossingen voorstelt. Dat hield me wel overeind.

Gewoon ook in mijn privéleven ... Je moet je voorstellen: vijf opgroeiende zonen tussen – hoe oud was de jongste toen het begon? – 16 en 25. In mijn familie- en kennissenkring zijn er veel ondernemers. Ik wist dus wel waar ik het voor deed. Zoals ik aan het begin zei, heb ik ook gewoon mensen meegemaakt die ziek geworden zijn, zelfs mensen die overleden zijn. Die kant weet ik ook allemaal. Maar dat geluid was manifest aanwezig. Het andere geluid werd genegeerd of verdacht gemaakt. Ik ben op een gegeven moment zelfs een keer door een journalist gebeld. Ik wist niet wat ik hoorde: of het klopte dat ik een virusontkenner was, zoals dat toen heette. Ik zei: hoe kom je erbij? Ik had het nota bene zelf gehad.

Mevrouw **Lammers**:

Ja. We komen er zo meteen ook nog over te spreken of er inderdaad de ruimte was voor kritische geluiden. Voor nu heb ik geen vragen meer. Dank u wel.

De **voorzitter**:

Collega Mutluer, heeft u nog aanvullingen op dit punt?

Mevrouw **Mutluer**:

Ja. Het was een lang onderdeel. Ik heb nog drie vragen. Ik hoop dat ik die mag stellen. De eerste heeft betrekking op dansen met Janssen. Daar hebben we het net over gehad. Enerzijds hoorde ik u zeggen: je moet gewoon nooit een onderscheid maken tussen gevaccineerden en niet-gevaccineerden, want daarmee maak je een grote inbreuk op grondrechten. Desondanks bent u uiteindelijk ook akkoord gegaan met de invoering van toegangsbewijzen in de nachthoreca. Dat linkt u dan aan de 1,5 meter afstand die er is. Dat heb ik goed begrepen, toch?

Mevrouw **Keijzer**:

Ja. EZK was een van degenen die begonnen waren met de fieldlabs en met op die manier kijken wat er wel kan. Dat klopt.

Mevrouw **Mutluer**:

Wist u al dat die 1,5 meter afstand eigenlijk bijna niet te handhaven was? Heeft dat meegespeeld?

Mevrouw **Keijzer**:

Wist ik dat de 1,5 meter niet te handhaven was?

Mevrouw **Mutluer**:

Er zijn onderzoeken geweest waaruit bleek dat het best wel lastig was om aan handhaving te doen, ook van de 1,5 meter afstand.

Mevrouw **Keijzer**:

Ja. Een mens komt tot zijn recht in relatie tot een ander. Natuurlijk is het lastig om mensen te verbieden contact met elkaar te hebben. Hoeveel mensen hadden we toen in Nederland? Dat waren er 17,5 miljoen – dichtbevolkt. Natuurlijk is dat lastig, maar dat is de werkelijkheid van de samenleving versus de modellenwerkelijkheid die bepalend was voor de maatregelen.

Mevrouw **Mutluer**:

Desondanks ging u destijds akkoord met het coronatoegangsbewijs, terwijl u ook toen al wat principiële bezwaren had ten aanzien van het onderscheid dat tussen gevaccineerden en niet-gevaccineerden kon worden gemaakt. Dat probeer ik te snappen in relatie tot die 1,5 meter afstand, wat u noemt als reden waarom u akkoord ging. Dat begrijp ik eigenlijk nog niet helemaal.

Mevrouw **Keijzer**:

Omdat dat de werkelijkheid van dat moment was. Wat ik constant deed, was binnen de modellenwerkelijkheid die gold kijken wat er kan. Had ik grote twijfels bij hoe het in de samenleving ging? Ja, natuurlijk. Datzelfde geldt voor de avondklok. Iedereen doet alsof die zo fantastisch gehandhaafd werd, terwijl volgens mij de jongeren om 20.15 uur de deur uitgingen om 's nachts om 4.45 uur weer terug te komen. Maar ja, dat was de werkelijkheid in de samenleving. In de modellenwerkelijkheid gingen we ervan uit dat het – wat was het? – 8% minder besmettingen op zou leveren.

Mevrouw **Mutluer**:

Ik probeer gewoon ...

Mevrouw **Keijzer**:

Dus hetzelfde geldt voor dansen met Janssen. Dat vloeide voort uit de experimenten die we gedaan hadden binnen de werkelijkheid van dat moment – 1,5 meter – en kijken wat er dan mogelijk is. Later lieten we de 1,5 meter vallen ...

Mevrouw **Mutluer**:

Dat heeft u verteld.

Mevrouw **Keijzer**:
... en voerden we 2G in.

Mevrouw **Mutluer**:
3G in eerste instantie.

Mevrouw **Keijzer**:
Nee, volgens mij ...

Mevrouw **Mutluer**:
We hebben nooit 2G ingevoerd, want daar heeft de Kamer van gezegd: dat gaat niet gebeuren.

Mevrouw **Keijzer**:
Precies. Maar even hoor, voor mijn begrip. Tot 2G is besloten in het kabinet.

Mevrouw **Mutluer**:
Tot 3G is besloten in het kabinet en van 2G, dat zonder testen was, heeft de Kamer gezegd: dat gaan we niet doen.

Mevrouw **Keijzer**:
Dus testen wel.

Mevrouw **Mutluer**:
Ja.

Mevrouw **Keijzer**:
Ja.

Mevrouw **Mutluer**:
Ik stel die vraag omdat dit voor mij niet duidelijk werd, want we zagen dat die 1,5 meter afstand in de praktijk ook niet te handhaven was. Nog even een tweede vraag.

Mevrouw **Keijzer**:
Ik heb nu net een beetje het gevoel alsof in uw vraagstelling doorklinkt dat ik "opeens" principieel werd in augustus. O, fijn dat u nee schudt. Het was voor mij gewoon de druppel. Ik kon het met mijn geweten niet meer overeenbrengen. Als je van mening bent ...

Mevrouw **Mutluer**:

Ik probeer ...

Mevrouw **Keijzer**:

... dat de zwaarste maatregelen eraf gaan, voer je niet een coronatoegangsbewijs in.

Mevrouw **Mutluer**:

Ik probeer gewoon te snappen waarom u op dat moment – u had juist moeite met het onderscheid tussen gevaccineerden en ongevaccineerden – niet zei: nou, tot hier en niet verder. Maar dat heeft u net uitgelegd.

Ik heb een tweede vraag waar ik nog wel nieuwsgierig naar ben. Die gaat over dansen met Janssen. Zat daar ook een ... Wat was het doel daarvan? Was het doel daarvan om de vaccinatiegraad omhoog te brengen, of was dat een bijeffect? Wat was het doel van het kabinet destijds? Weet u dat nog?

Mevrouw **Keijzer**:

Dat zou u aan Hugo de Jonge moeten vragen.

Mevrouw **Mutluer**:

Wat is uw beleving?

Mevrouw **Keijzer**:

Nou ... Nee, want dan ga ik echt speculeren. Het enige wat ik kan, is de momenten noemen die in de openbaarheid geweest zijn, zoals blijkbaar dat interview in november 2020 en de persconferentie van 13 augustus, namelijk die van: met alleen testen voor toegang neem je de prikkel om je te laten vaccineren weg. Maar ik weet niet wat er tussen de oren van de minister van VWS zat op het moment dat hij in die persconferentie zei: met één prik mag je gaan dansen met Janssen.

Mevrouw **Mutluer**:

Er is een bespreeknotitie voor de ministeriële commissie die wij hebben ingezien. Daarin staat inderdaad een bespreekpunt, namelijk het expliciet benoemen van het bijeffect van de inzet van coronatoegangsbewijzen op de vaccinatiegraad, maar dat dat geen doel op zich is; vraagteken.

Mevrouw **Keijzer**:

Ja, dat klopt. Ik heb ook in een notitie gelezen met zo veel woorden: als dat je bedoeling is, zeg het dan ook. Even geparafraseerd.

Mevrouw **Mutluer**:

Ja, maar als dat dus blijkbaar is besproken, is mijn vraag ...

Mevrouw **Keijzer**:

Ik weet ...

Mevrouw **Mutluer**:

... of uw inschatting is dat het een doel was of dat het een bijeffect was.

Mevrouw **Keijzer**:

Dat weet ik echt niet. Ik hoop niet dat het een doel was, want dan zijn we echt verloren geweest met z'n allen. Maar in de uitingen van de minister van VWS klonk dat wel af en toe door. Ik vond daar wat van en ik vind daar wat van. Een van de grootste fouten die gemaakt is tijdens de pandemie is mensen bang maken. Ik weet nog goed dat er een persconferentie was waarin ... Nee, excuus, het was een Jeugdjournaaluitzending. Daarin werd gezegd tegen kinderen: hou je nou aan de maatregelen, want anders worden mama en papa en opa en oma ziek en kunnen ze in het ziekenhuis terechtkomen. Dat doe je gewoon niet.

Mevrouw **Mutluer**:

Maar ik neem aan dat het ook werd besproken ...

Mevrouw **Keijzer**:

Nee.

Mevrouw **Mutluer**:

... als dat soort uitlatingen werden gedaan. Waarom niet?

Mevrouw **Keijzer**:

Omdat daarvoor de hectiek gewoon veel te groot was. Over veel van dit soort dingen, als die een keer gebeuren, denk je: "Nou ja, weet je? Fout. Door." Het heeft geen zin om elkaar constant de maat te nemen, maar op een gegeven moment werd het een soort gedragslijn. Tot op de dag van vandaag staan er nog steeds mensen tegenover elkaar. De ruzies in familie- en vriendenploegen heb ik ook zo vreselijk gevonden. Terwijl: als je nuchter

naar COVID-19 keek ... Wie? Wat was de gemiddelde leeftijd van overlijden? 82. Wie kwamen er in het ziekenhuis terecht? Vooral, maar niet alleen, ouderen met overgewicht. Waarom hebben we niet op deze manier gecommuniceerd en het beleid daarop gericht?

Mevrouw **Mutluer**:

Ik heb nog even een laatste vraag. Wat bij mij is blijven hangen, is de vraag waarom u uiteindelijk, ondanks het feit dat u op 13 augustus de heer Hoekstra berichtte over uw principiële bezwaren en over dat u het lastig vond en op 14 september de minister-president inlichtte, gewoon niet ... U had gewoon ontslag kunnen nemen.

Mevrouw **Keijzer**:

Ja.

Mevrouw **Mutluer**:

U zegt: het was niet gewenst. Maar wilde u zich laten ontslaan door dat interview?

Mevrouw **Keijzer**:

Nee. Tegen beter weten in hoopte ik dat het beleid veranderd zou worden. Dat hoopte ik. Maar ja, eigenlijk wist ik het ook al wel. Met aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid was dit het resultaat. Uiteindelijk is er wel iets moois uit voortgekomen.

Mevrouw **Mutluer**:

Dus u zegt: het was eigenlijk niet gewenst dat ik mijn ontslag indiende. U had 13 augustus en 14 september al twee bewindspersonen gesproken. Uiteindelijk heeft u dat interview gegeven en u had gehoopt dat het beleid zou worden gewijzigd, maar eigenlijk kreeg u ontslag.

Mevrouw **Keijzer**:

Nee, met een aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid wist ik wel dat dit het einde zou zijn. Maar ja, weet je, ik ben een positief mens. Ik probeer altijd toch iets ten goede te veranderen. Uiteindelijk is er wat moois uit voortgekomen, namelijk de petitie Onverdeeld Open, waarin wel duidelijk werd dat we niet alleen waren. Uiteindelijk is het ook allemaal niet doorgegaan, gelukkig, gelukkig.

Mevrouw **Mutluer**:

Ik laat het voor dit onderdeel hierbij.

De **voorzitter**:

Dan kunnen we direct door naar het volgende onderwerp. Daarvoor geef ik het woord weer aan collega Mutluer.

Mevrouw **Mutluer**:

Ik wil het met u hebben over de ruimte voor andere geluiden, want niet alleen over de invoering van het coronatoegangsbewijs bestaan verschillende inzichten. We willen het met u ook hebben over hoe er binnen het kabinet werd omgegaan met andere geluiden in algemene zin. Mijn eerste vraag is: hoe was er eigenlijk tegenspraak georganiseerd binnen het kabinet?

Mevrouw **Keijzer**:

Ehm ... Algauw kwam de voorzitter van de veiligheidsregio's bij MCC-vergaderingen zitten. De baas van het Sociaal en Cultureel Planbureau zat erbij. Nog ... Jeetje, waar kwam zij ook alweer vandaan? Nou ja, dit soort instanties zaten bij MCC-vergaderingen en konden daar dan hun deel van de samenleving naar voren brengen, of de effecten of wat ze zagen in de samenleving.

Mevrouw **Mutluer**:

Dat waren andere adviseurs dan het Outbreak Management Team?

Mevrouw **Keijzer**:

Ja.

Mevrouw **Mutluer**:

Was dat de manier om tegenspraak te organiseren?

Mevrouw **Keijzer**:

Nou ja, ik weet niet of dat het doel was, maar dat waren wel andere geluiden dan OMT-modellen omtrent het virus.

Mevrouw **Mutluer**:

Was er vervolgens, na de input van deze adviseurs, voldoende ruimte binnen het kabinet om de verschillende standpunten die er waren, overigens ook bij u, te bespreken?

Mevrouw **Keijzer**:

Ernst Kuipers zat er uiteraard op een gegeven moment ook nog bij, volgens mij. Er was altijd gelegenheid om te zeggen wat je ervan vond, maar het hielp niet.

Mevrouw **Mutluer**:

Kunt u daar een paar voorbeelden van geven, dus van momenten waarop u dacht: er was wel ruimte om meerdere of andere standpunten in te brengen? Welk voorbeeld komt dan bij u op?

Mevrouw **Keijzer**:

De begrafenissen. Bezoek thuis, bijvoorbeeld, dat je gaat bepalen – dat waren adviezen – hoeveel personen iemand thuis mag ontvangen. Jongeren, eenzaamheid. Ik weet nog dat op een gegeven moment de getallen van de jeugdtelefoon aan het stijgen waren, en de meldingen bij Veilig Thuis. Het werd allemaal wel ingebracht, maar het veranderde de besluitvorming uiteindelijk niet. Dus ruimte was er – uiteraard, zou ik bijna willen zeggen – maar het leidde niet tot een fundamenteel andere benadering.

Mevrouw **Mutluer**:

Even los van de uitkomst nu, is dit wel de manier om tegenspraak te organiseren of had dat anders gekund?

Mevrouw **Keijzer**:

Nou ja, als jij in de fuik zit van het beschermen van kwetsbaren – één soort kwetsbaren hè, namelijk degenen die gevoelig waren voor corona – ic's en zicht houden op het virus, als je in dié fuik zit, weet je waar je naartoe beweegt. Omdat het in die besluitvorming de NCTV was samen met de minister van VWS, de minister van Justitie en de mp en het besluitvormingsproces ging zoals het ging, zat je in een fuik ergens naartoe.

Weet u, ik wil toch ook nog wel even één ander ding zeggen. Er zijn mensen die als ze hiernaar zitten te luisteren, heel erg boos worden. Tegen die mensen zou ik willen zeggen: ga naar de sportschool, ga hardlopen, ga schreeuwen tegen golven, maar ga mensen niet lopen bedreigen; het heeft geen zin, het is ongepast en het heeft een groot effect op deze vertegenwoordigers. Ik vind het echt belangrijk om dat nog even erbij te zeggen.

Mevrouw **Mutluer**:

Ik vind het heel goed dat u dat nogmaals benoemt. Wij hebben als commissie ook heel erg stevig uitgesproken dat wij het onacceptabel vinden.

Mevrouw **Keijzer**:

Heel goed.

Mevrouw **Mutluer**:

Maar even terug naar de vraag hoe je tegenspraak – dat is gewoon een hele algemene vraag – binnen zo'n kabinet goed kan organiseren, ook in de toekomst.

Mevrouw **Keijzer**:

Als dit het besluitvormingsstramien is waar je in zit en als dit de parameters zijn waar je op besluit, heeft het geen zin om tegenspraak in te voeren, toe te laten. Het heeft namelijk geen effect op die parameters, en dan wordt het niet meer dan lippendienst, een vinkje zetten. Je zult dus moeten zorgen dat je in die afweging ook echt die parameters meeneemt. Dat is meteen mijn zorg naar de toekomst toe. De wetgeving en de crisisplannen zijn inmiddels aangepast aan hoe we het in coronatijd hebben gedaan. Daardoor krijg je het hetzelfde als we straks weer in zo'n situatie terechtkomen. Dat zal echt op een andere manier vormgegeven moeten worden, want anders heeft het geen zin om tegenspraak te organiseren. Tegenspraak waar je, door het systeem waar je in zit, vervolgens niets mee doet, is fijn, maar heeft geen effect.

Mevrouw **Mutluer**:

Dan even terug naar de coronaperiode en de tegenspraak. U zei net al: er was wel ruimte om andere standpunten in te brengen, maar je zag dat niet in de uitkomst. U noemde het "een fuik waar je in zat". We zien u tijdens de pandemie ook regelmatig bij verschillende tv-programma's verschijnen, zoals WNL Op Zondag, waar u bijvoorbeeld waarschuwt voor de schadelijke gevolgen van een lockdown en zegt dat je naar slimme maatregelen moet gaan. Is dat de reden waarom u ... Ik ben even op zoek naar de reden waarom u uiteindelijk toch uw uitweg vond bij onder andere tv-programma's om uw standpunt in te brengen. Kwam dat doordat u zich niet gehoord voelde bij de overleggen binnen het kabinet?

Mevrouw **Keijzer**:

Maar wanneer was dit, want ...

Mevrouw **Mutluer**:

Deze was bijvoorbeeld op 11 oktober 2020.

Mevrouw **Keijzer**:

2020. Nou, sowieso ging ik niet naar tv-programma's zonder afstemming in het kabinet. Het is niet zo dat je als lid van het kabinet eens even lekker ergens kan gaan zitten om te vertellen wat je ervan vindt. Ik kan me deze niet voor de geest halen, maar u heeft goed dossieronderzoek gedaan, dus dan klopt dat. Het is dan meer in een soort bijzin geweest, zo van: het heeft wel effect op ... Vervolgens blijf je dan weer binnen de communicatielijnen. Zo werkt dat als je in een kabinet zit. Daarom wist ik toen ik dat interview in september gaf, wat het gevolg zou zijn.

Mevrouw **Mutluer**:

Maar het was niet zo van: ik vind dat ik niet voldoende gehoord word binnen het kabinet, dus ik ga kijken of ik ...

Mevrouw **Keijzer**:

Maar weet u, er zit verschil tussen dat je gehoord wordt en dat er naar je geluisterd wordt. Dat zijn twee verschillende dingen.

Mevrouw **Mutluer**:

U werd gehoord. Er werd niet geluisterd. U schrijft twee dagen na 11 oktober, dus op 13 oktober, een bericht aan de minister van uw ministerie, namelijk: "Het blijft toch bizar dat wanneer je bewindspersonen apart spreekt, zo'n beetje niemand con amore het eens is met de maatregelen, en het toch elke keer doorgaat."

Mevrouw **Keijzer**:

Ja.

Mevrouw **Mutluer**:

Zou u dat berichtje kunnen toelichten?

Mevrouw **Keijzer**:

Nou ja, precies wat er staat. Precies wat er staat.

Mevrouw **Mutluer**:

Brachten collega's tijdens vergaderingen andere punten in dan ze bijvoorbeeld een-op-een met u bespraken?

Mevrouw **Keijzer**:

Kijk, zoals u weet, mag ik niet – volgens mij mag dat zelfs niet bij deze commissie; dat heb ik van tevoren nog eens even goed nagevraagd – vertellen wat er door collega's van mij in ministerraadsvergaderingen of in onderraadsvergaderingen, wat de MCC is, gezegd wordt. Dat mag ik niet.

Mevrouw **Mutluer**:

Maar er zijn heel veel andere overleggen; we hebben ook appverkeer ingezien.

Mevrouw **Keijzer**:

Ja, dat klopt. En het ging er weleens over van: wat zijn we nou aan het doen? Of het nou gaat over de avondklok, het sluiten van het onderwijs of het effect op jonge mensen ... Meerdere collega's in het kabinet hadden kinderen in de leeftijd van die van mij toen. Daar had je het over. Over hoe de avondklok werkte in de praktijk: daar had je het allemaal over. Maar uiteindelijk werd ingestemd met het maatregelenpakket zoals dat via de fuik van maatregelen, OMT-advies, Torentjesoverleg ...

Mevrouw **Mutluer**:

Waren er daarmee meer bewindspersonen die op de achtergrond, ook in contact met u, hun bezwaren kenbaar maakten? U had het net over dat testosterongehalte dat best hoog was. Werden dat soort gesprekken en discussies gevoerd?

Mevrouw **Keijzer**:

Natuurlijk. We zijn geen besluitvormingsmachines; we zijn mensen. Je had het daar dus over. Vaak zeiden ze dan: "Ja Mona, het klopt. Maar ja, het OMT, het model, de minister van Justitie, de mp ..." Weet je, op een gegeven moment ging het erover – of had ik dat net al verteld? – dat het OMT zei "misschien kun je eens een keer kijken of de restaurants open kunnen" en dan vond de minister-president of de minister van VWS dat het toch niet kon. Zo ging het constant. Uiteindelijk zat je altijd in de fuik van: ontmoeten is besmetten, is ziekenhuis, is ic.

Mevrouw **Mutluer**:

Had u het gevoel, ook naar aanleiding van de laatste appwisseling, van: zij tegen de rest? Of de andere kant?

Mevrouw **Keijzer**:

Dat heb ik gelezen. Dat is hier in een verhoor naar voren gekomen, hè? Dat de minister-president, geloof ik, tegen de minister van Justitie en de minister van VWS in een appje had gezegd van "wij met z'n drieën tegen de rest". Toch, dat klopt toch? Daar refereerde u toch aan? Toen ik dat las – in de krant zag ik dat ergens voorbijkomen, geloof ik – dacht ik bij mezelf: achteraf gezien klopt dat wel, ook samen met de NCTV, die hij dan was vergeten.

Mevrouw **Mutluer**:

U zegt: het blijft toch bizar dat wanneer je bewindspersonen spreekt, bijna niemand het con amore eens is met de maatregelen, maar het wel elke keer doorgaat. Dat roept de vraag op of er wel ruimte was om kritiek in te brengen in die overleggen.

Mevrouw **Keijzer**:

Jawel, maar het hielp niet, omdat je nou eenmaal in die fuik zat van: een setje maatregelen, OMT-advies, Catshuis, Torentjesoverleg, MCC. En zo ging het door.

Mevrouw **Mutluer**:

Mijn laatste vraag bij dit onderdeel heeft te maken met kritiek op het coronabeleid die geuit werd via protesten en demonstraties. Ik wil van u weten hoe daarmee werd omgegaan binnen het kabinet en of dit leidde tot aanpassingen van het beleid. Werd het geagendeerd? Laat ik de vragen maar een voor een stellen. Werd maatschappelijk ongenoegen geagendeerd binnen het kabinet?

Mevrouw **Keijzer**:

Nou ja, geagendeerd als apart agendapunt, dat weet ik niet meer, maar het werd denk ik weleens besproken natuurlijk. Kijk, wanneer je in die vergaderingen zat en de vertegenwoordiger van bijvoorbeeld het Sociaal Cultureel Planbureau een doorkijkje gaf naar de samenleving, kwam dat natuurlijk weleens voorbij, of vanuit de veiligheidsregio waar de burgemeesters te maken hadden met protesten.

Mevrouw **Mutluer**:

Maar leidde dat tot aanpassingen van beleid? Bleven we in de fuik?

Mevrouw **Keijzer**:

Ja, dat hebben we toch gezien, tot aan het eind? En dan soms er een beetje af, soms er een beetje bij; de ene keer 30 mensen, de volgende keer 50 mensen. Maar het was in dezelfde besluitvorming van de maatregelen.

Mevrouw **Mutluer**:

Dank u wel. Ik heb verder geen vragen.

De **voorzitter**:

Collega Lammers, heeft u op dit punt nog vragen?

Mevrouw **Lammers**:

Nee, op dit punt niet.

De **voorzitter**:

Dan kunt u naar het laatste onderwerp van dit openbaar verhoor.

Mevrouw **Lammers**:

Ja, dank u wel. Voor het laatste onderwerp zouden wij nog met u willen spreken over eventuele alternatieven die er nog zouden zijn geweest. In een bericht op Twitter op 27 september 2021 schrijft u onder andere: "Op de huidige weg doorgaan is wat mij betreft geen optie. We hameren namelijk niet het virus kapot, maar wel vele andere zaken die ons altijd lief geweest zijn." U heeft het eerder ook al even aangehaald, maar kunt u nog eens uitleggen wat u daarmee bedoelde?

Mevrouw **Keijzer**:

Nou ja, wat er inmiddels kapot was, was die fijne, tolerante samenleving die we ooit waren, een samenleving waarin je, als je een andere mening had, niet als kwaadaardig of als asociaal werd neergezet. Wat ook kapot was, was wat mij betreft het geloof in de rechtsstaat, namelijk dat we checks-and-balances hadden. Zoals ik net ook al zei, verwezen ministers naar experts, verwezen experts naar modellen. Uiteindelijk werd dat in de Tweede Kamer, een andere check in ons systeem, goedgekeurd, weliswaar na hele lange debatten. Als het bij een rechter kwam, verwees die – zo zit ons bestuursrecht namelijk in elkaar – terug naar het kabinet en de experts, die zeiden dat het moest. Grondrechten, lichamelijke integriteit, vrijheid om je te bewegen, eigendomsrecht van ondernemers ... We doen allemaal alsof het niet belangrijk is, maar het eigendomsrecht van een ondernemer om zijn onderneming te voeren, is ook een grondrecht. In die afweging moet je altijd

goed nadenken, want de grondrechten, zoals de vrijheid van betoging, zijn niet absoluut en als je die beperkt, moet je na hebben gedacht over: wat is je doel, is de beperking effectief, is er een alternatief om dat doel te bereiken, is het proportioneel?

Mevrouw **Lammers**:

En werd die afweging volgens u gemaakt?

Mevrouw **Keijzer**:

Nee. Niet zoals het hoort.

Mevrouw **Lammers**:

Kunt u daarvan een voorbeeld geven?

Mevrouw **Keijzer**:

Wat is bijvoorbeeld het doel van de maatregelen? Was het doel nou het beperken van besmettingen? Of was het doel ic-bedden? Want als het doel ic-bedden was, kun je ook nadenken over: hoe kunnen we daar op een andere manier mee omgaan? Wie komen er op de ic's terecht? Is het dan gerechtvaardigd om jongeren zo te beperken? Die grondrechtenafweging zoals die hoort te zijn, werd naar mijn mening amper tot niet gemaakt. Over lichamelijke integriteit hebben we het al eerder gehad. Dat was in mijn perceptie allemaal stuk. En of je jezelf nou wel of niet liet vaccineren, de ene groep kwam tegenover de andere te staan. Ik ben politiek zo geïnspireerd dat lichamelijke integriteit een van de belangrijke grondrechten is. In Nederland zijn de grondrechten allemaal met elkaar verbonden, maar dit grondrecht is heel belangrijk. Daar mag je trouwens wel een beperking in aanbrengen, maar dan is het bizar om jonge mensen richting een vaccinatie te dwingen.

Mevrouw **Lammers**:

Welke alternatieve weg zag u voor u?

Mevrouw **Keijzer**:

Kijk bijvoorbeeld naar hoe ze het in Zweden gedaan hebben. Ook daar hebben ze, toen het echt heel fout ging, beperkingen aangebracht, bijvoorbeeld ten aanzien van grootschalige evenementen, dance-events bijvoorbeeld, maar een heleboel van de samenleving is gewoon opengebleven, waarbij uiteindelijk niet meer mensen aan corona zijn overleden dan in andere Europese landen. Er waren dus zeker wel

maatregelen, beleid te bedenken – dat gebeurde immers niet al te ver hiervandaan – waarin wat meer balans was. En de communicatie daarover heb ik echt heel jammer gevonden, ook onnodig. Als je namelijk gewoon aan mensen uitlegt ... Kijk, mijn familie en mijn vrienden vroegen natuurlijk ook aan mij, toen het over vaccineren ging: wat vind je daarvan? Natuurlijk heb ik tegen de oudere mensen in mijn omgeving ... Laat ik bij mijn eigen moeder blijven; onderliggende ... Het gaat al te ver om dat allemaal te vertellen, maar hoe heet dat? Comorbiditeit heet dat geloof ik, onderliggende pathologie, heel chic gezegd. Laat ik het algemeen houden, als jij boven de 70 of 75 bent, je overgewicht en hoge bloeddruk hebt, dan is het verstandig om je te laten vaccineren, omdat de kans dat je dan ernstig ziek wordt, veel lager is. Als je op die manier hierover had gecommuniceerd, was dat een totaal andere discussie geweest. Dan zijn er nog mensen die vinden dat je dat niet moet doen. Dat mag ook. Dat mág hè, in een vrij land. Dat waren wij altijd, maar ja, dat is stuk.

En het geloof in de overheid. Dat vind ik ook nog wel iets. Door de manier waarop we dit gedaan hebben, is van het vertrouwen en geloof in dat wat de overheid zegt klopt, flink wat verdwenen – niet bij iedereen.

Mevrouw **Lammers**:

Kunt u daar een voorbeeld van geven, een voorbeeld waarvan u zegt "daar is het vertrouwen verloren gegaan"?

Mevrouw **Keijzer**:

Bijvoorbeeld het onderwijs, dat je het onderwijs dichtdoet. Daar heeft de jeugd echt de rekening voor betaald. Al die jongeren hadden opa's en oma's. Die zijn niet gek, hè? Als je gewoon het gesprek aan was gegaan – "luister, als jij klachten krijgt, blijf dan bij je opa en oma uit de buurt" – welk kleinkind zegt dan: wat heb ik daarmee te maken? Dus ja, we hadden een pandemie en ja, er was een virus, maar daar had je ook op een andere manier mee om kunnen gaan. Ik vind het nog steeds jammer dat we dat niet gedaan hebben.

Mevrouw **Lammers**:

U noemde zonet al even een voorbeeld uit Zweden. Dat waren die grote evenementen die dan niet door zouden moeten gaan. Heeft u nog andere voorbeelden?

Mevrouw **Keijzer**:

Zweden is wat dat betreft wel de plek waar het wat mij betreft op een andere, veel betere manier is gegaan dan in Nederland.

Mevrouw **Lammers**:

Zag u dat destijds ook al zo?

Mevrouw **Keijzer**:

Ja, af en toe kwam die informatie natuurlijk wel door. Kijk, ik was natuurlijk dag en nacht bezig met de economie en thuis de boel een beetje overeind houden.

Mevrouw **Lammers**:

Ja, eerder heeft u daar ook al wat over gezegd. Als u dat dan aangaf, dan kwam dat eigenlijk niet binnen.

Mevrouw **Keijzer**:

Het had uiteindelijk geen bepalend effect óp. We zaten gewoon in die fuik van opschalen en, als het dan minder werd, weer afschalen en vervolgens weer opschalen. De discussie in de samenleving werd ook steeds scherper. Dat is gewoon jammer.

Mevrouw **Lammers**:

In ons onderzoek zien we ook dat er verschillende afwegingskaders zijn waarbij maatregelen met elkaar worden vergeleken, bijvoorbeeld op economische impact op de lange termijn, op polarisatie in de samenleving of op de verwachte naleving van de maatregelen. Herkent u dat, die afwegingskaders? Wat was volgens u de functie van die afwegingskaders?

Mevrouw **Keijzer**:

Bedoelt u nu het stuk dat helemaal in het begin, maart 2020, vanuit de afdeling Algemene Economische Politiek, AEP – ik weet niet precies waar die "P" voor staat, maar ik denk voor "Politiek" – van EZK met de minister van EZK besproken is, waarin stond dat lockdowns grote economische gevolgen hebben, maar ook grote gevolgen voor de samenleving? Of bedoelt u een echt afwegingskader? Want dat laatste zegt mij op dit moment niks.

Mevrouw **Lammers**:

Wij zien dat er tabellen in de stukken stonden waarin per maatregel wordt gekeken: wat is het effect? U zegt dat u die niet herkent?

Mevrouw **Keijzer**:

Nee, niet in de vorm van een tabel, maar wel in de vorm van: is dit te handhaven? Vaak ging iets wel ... Vaak? Het gebeurde nog weleens dat iets al dan niet doorging omdat de veiligheidsregio of de minister van Justitie vond dat het niet handhaafbaar was. Dan verdween het uit de set van maatregelen.

Mevrouw **Lammers**:

Ik hoorde u net een aantal keren iets zeggen over polarisatie. Vanuit de samenleving is er ook heel veel kritiek op het coronabeleid. Er worden protesten georganiseerd, demonstraties. Hoe werd daar volgens u mee omgegaan door het kabinet?

Mevrouw **Keijzer**:

Ja, dat was iets wat in de samenleving gebeurde. Dat kwam dan wel aan de orde in het gesprek met de burgemeesters, en zo kwam het dan, soms, ook op in besprekingen.

Mevrouw **Lammers**:

Vond u dat die signalen voldoende serieus werden genomen?

Mevrouw **Keijzer**:

Ehm ... Nee. Nee. Ik weet me nog goed te herinneren dat de discussie over ... Bij de detailhandel in 2020 en later bij het coronatoegangsbeleid met betrekking tot de horeca gebeurde het volgende. Als vanuit ondernemers gezegd werd van "Het is voor ons buitengewoon lastig om dit te handhaven", dan was dat eerder een reden om een versoepeling niet te doen dan dat je dan gingen kijken naar: accepteer je dat en wordt er op een andere manier gewerkt aan het kunnen handhaven? Dat hielp dus niet echt. Sowieso kwamen we op een gegeven moment terecht in de discussie dat als je demonstreerde tegen de coronamaatregelen of bijvoorbeeld – dat hebben we ook nog gehad – zei "Ik doe niet meer mee" – zo heette dat geloof ik – je dan in de hoek van de coronaontkenners schuine streep wappies werd gezet. Maar je kunt tegen maatregelen zijn en je zelfs gewoon laten vaccineren op het moment dat het voorkomt. Dat kan samengaan. Die nuance was kwijt.

Mevrouw **Lammers**:

Heeft u daar ook weleens over gesproken binnen het kabinet?

Mevrouw **Keijzer**:
Over?

Mevrouw **Lammers**:
Nou, over ...

Mevrouw **Keijzer**:
Ik snap het.

Mevrouw **Lammers**:
... de polarisatie die er eigenlijk ontstond.

Mevrouw **Keijzer**:
Nou, ja. Ja. Kijk, op verschillende momenten of bijvoorbeeld in het bpo. Elke politieke partij die deelneemt aan een kabinet heeft één keer in de week bewindspersonenoverleg. Het CDA had dat in die tijd dus ook. Daar ging het dan weleens daarover. Zo van: "Ja, als je tegen de maatregelen bent, wil dat niet zeggen dat je het virus ontkent. Dat kan samengaan."

Mevrouw **Lammers**:
En werd daar dan volgens u onvoldoende naar geluisterd? Hoe werd daar volgens u op geacteerd?

Mevrouw **Keijzer**:
Ja, weet je, uiteindelijk in de maatregelen niet, want we bleven in die fuik zitten.

Mevrouw **Lammers**:
Ik kan me bijvoorbeeld voorstellen dat het aanpassen van de communicatie, dus niet meer mensen gelijk wegzetten als wappie of zulk soort dingen, ook kan bijdragen. Is daar ook over gesproken?

Mevrouw **Keijzer**:
Vast, maar ik zou niet zo een moment kunnen noemen waarop dat geweest is. Door alle maatregelen en beperkingen op het midden- en kleinbedrijf in al zijn verschijningsvormen zat ik natuurlijk wel heel vaak aan tafel bij bestuurlijke overleggen, bewindspersonenoverleggen en officiële vergaderingen. Daar ging het weleens daarover. Ik heb gewoon altijd gezegd dat je iets kunt erkennen en er toch tegen kunt zijn; dat kan. Dat wil niet zeggen dat je gek bent.

Mevrouw **Lammers**:

Ik heb dan toch nog één laatste vraag. U gaf net het voorbeeld van Zweden. Nu is er ook weleens kritiek dat de maatregelen die in Zweden golden voor Nederland niet voldoende zouden zijn geweest om code zwart te voorkomen, omdat dat land bijvoorbeeld veel dunner bevolkt is. Hoe reageert u dan op die kritiek?

Mevrouw **Keijzer**:

Ook in Zweden heb je dichtbevolkte steden, maar u zou Armand Girbes eens een keer moeten horen over de discussie over code zwart. Dat is degene met heel veel verstand van ic-zorg en het ic-systeem in Nederland.

Mevrouw **Lammers**:

Ja. Nee, maar ik vraag het even omdat ik vroeg naar concrete maatregelen. Toen zei u: eigenlijk hadden we de situatie zoals die in Zweden was ook in Nederland kunnen invoeren. Er zijn ook andere geluiden, die zeggen van: ja, maar omdat daar een andere bevolkingsdichtheid is, zou dat in Nederland niet voldoende werkzaam zijn. Vandaar dat ik even vraag naar hoe u daar dan naar kijkt.

Mevrouw **Keijzer**:

Het platteland van Zweden is vele malen groter dan dat van Nederland, maar ook daar heb je dichtbevolkte steden en daar ging het leven tot op zekere hoogte door, zonder andere cijfers dan wij uiteindelijk in Nederland hebben gezien, als je over de hele periode kijkt. Daar is het voor heel veel mensen, alleenstaanden, jongeren, een totaal andere coronatijd geweest dan hier in Nederland.

Mevrouw **Lammers**:

Oké. Dank u wel. Dat waren mijn vragen.

De **voorzitter**:

Collega Mutluer, heeft u nog vragen?

Mevrouw **Mutluer**:

Ja, ik heb een aanvullende vraag. Die gaat in de eerste plaats over de grondrechtenafweging. Als je het hebt over grondrechten, heb je het bijvoorbeeld over het recht om te leven. Je hebt als overheid de plicht om de gezondheid te bevorderen. Om in uw eigen bewoordingen te blijven: het vijfde lichamelijke werk van barmhartigheid is de zieken verzorgen.

Mevrouw **Keijzer**:

Zeker.

Mevrouw **Mutluer**:

Hoe ga je nou in zo'n crisis, om er echt van te leren, de grondrechtenafweging goed maken? Want je weet dat verschillende grondrechten, het recht om te leven, het recht op onderwijs et cetera, botsen. Hoe maak je dus die afweging op de juiste wijze, in uw beleving?

Mevrouw **Keijzer**:

Dat is een zeer terechte vraag, want grondrechten zijn niet absoluut. Die zijn onderhevig aan beperkingen, mits doelgericht, subsidiair en proportioneel. In coronatijd werd in die systematiek het recht op leven van mensen die kwetsbaar waren voor corona bepalend. Naar mijn smaak hadden we goed moeten kijken hoe dat zich verhoudt tot de vrijheid om je te bewegen, de vrijheid van vereniging, het eigendomsrecht, de vrijheid van betoging en de lichamelijke integriteit. Hoe verhouden de inbreuken daarop zich tot het doel? Kan het anders? Is het proportioneel? Dat is niet gebeurd. Het doorslaggevende doel was uiteindelijk: voorkomen dat mensen die kwetsbaar waren voor corona in het ziekenhuis en op de ic terechtkwamen. Dat is een gerechtvaardigd doel, maar niet ten koste van alles. Die afweging werd amper gemaakt.

Mevrouw **Mutluer**:

We hebben hiervoor als getuige ook een hoge ambtenaar van Binnenlandse Zaken gehad, mevrouw Schipper. Zij gaf aan dat er wel een grondrechtentoets werd gedaan, onder andere ambtelijk. Had u daar zicht op?

Mevrouw **Keijzer**:

Nou, uiteindelijk heb ik over de ... Welke was dat ook alweer? De avondklok. Ik heb het advies van de Raad van State daarover nog gelezen. Het was niet meer dan opnoemen dat het lastig was en dat het beter beargumenteerd moest worden. Het kwam dus wel voorbij, maar minimaal en nooit doorslaggevend in de zin van: dit moeten we niet doen. Dat vind ik niet goed. Dat begon steeds meer te knellen, tot het moment waarop ik er gewoon wakker van begon te liggen.

Mevrouw **Mutluer**:

Je kan nog steeds een grondrechtentoets doen, maar de uitkomst kan hetzelfde zijn, op basis van proportionaliteit, subsidiariteit en effectiviteit.

Mevrouw **Keijzer**:

Ja, je kan voor de vorm een grondrechtentoets doen.

Mevrouw **Mutluer**:

Wat bedoelt u daarmee?

Mevrouw **Keijzer**:

Dat je ze even afloopt, maar niet diep ingaat op de vraag: wat betekent dat dan in dit geval?

Mevrouw **Mutluer**:

Is dat amper gebeurd in uw beleving?

Mevrouw **Keijzer**:

Ik heb er weinig tot niets van gemerkt.

Mevrouw **Mutluer**:

Wat waren uw alternatieven ten tijde van de pandemie, dus niet achteraf? Zweden kwam net aan bod. Welke alternatieven waren er destijds in uw beleving, als staatssecretaris, voorhanden?

Mevrouw **Keijzer**:

Nou, de alternatieven waren bijvoorbeeld, op een gegeven moment, kijken of je in de zittende horeca met zogenaamde kuchschermen kon werken. Eerst kon het niet. Toen zei TNO dat het wel kon. Vervolgens kon het gezien de stand van de besmettingen weer niet. Later ging het om het openen van restaurants. Dat had natuurlijk prima gekund. Mensen zitten. Ze komen binnen, gereguleerd, ze gaan zitten en ze gaan weer weg. Het OMT gaf op een gegeven moment zelfs aan: misschien moeten we hier eens naar kijken. Uiteindelijk gebeurde dat toch weer niet. Er zijn dus heel veel alternatieven geweest.

Sporten. Met z'n allen hijgend en zwetend in een sportschool aan de gewichten hangen – dat kan druk zijn, kan ik u vertellen – is misschien niet verstandig, maar goed geventileerd en met maximale aantallen is het dat

misschien weer wel. Sporten buiten. Ik heb het echt ... Pfff! ... Jongeren verbieden om buiten te sporten!

Mevrouw **Mutluer**:

Hadden we daarmee code zwart kunnen voorkomen? Waren dit voor u de alternatieven die er nog lagen die ...

Mevrouw **Keijzer**:

Dat had helemaal niets met code zwart te maken, want deze jongeren kwamen niet in die getale op de ic terecht.

Mevrouw **Mutluer**:

Maar mijn vraag blijft: wat waren dan de alternatieven om uiteindelijk te zorgen dat we niet in code zwart terecht zouden komen?

Mevrouw **Keijzer**:

Maar u vraagt mij nou naar code zwart. Ik zou dan echt Armand Girbes uitnodigen. Die is hier zeer deskundig in en kan hier van alles over vertellen.

Mevrouw **Mutluer**:

Ik wil alleen maar weten ... U zegt dat u weinig zicht had op die grondrechtenafweging of dat die amper of beperkt werd gedaan.

Mevrouw **Keijzer**:

Dat laatste.

Mevrouw **Mutluer**:

Beperkt gedaan.

Mevrouw **Keijzer**:

Ja.

Mevrouw **Mutluer**:

Die werd beperkt gedaan, helder. Maar als je het anders wil, kan je met een aantal concrete voorstellen komen. Ik hoor u een aantal concrete voorstellen doen: de kuchschermen, dat sporten. Mijn vraag is: was dat dan voldoende geweest?

Mevrouw **Keijzer**:

Maar dat heeft niets met code zwart te maken, althans, als u onder "code

zwart" verstaat dat de ic's de toestroom van coronapatiënten niet meer aankunnen. Ik denk dat u dat daaronder verstaat. Daarbij heeft trouwens nooit iemand het gehad over de mensen die geen zorg meer kregen terwijl ze die wel nodig hadden. De voorbeelden die ik noem, gaan over jongeren die amper het risico liepen om ernstig ziek te worden, laat staan om op de ic terecht te komen. Dus dat had daar geen effect op, als je er maar wel voor zorgt dat die jongeren zich realiseren dat ze daarna niet hoestend en proestend bij oma of opa moeten binnenkomen. Je had hier dus bijvoorbeeld eens op een heel andere manier mee kunnen omgaan. Maar die discussie is gewoon helemaal nooit gevoerd, omdat we in dat systeem zaten met die drie uitgangspunten van beleid en met het model van het RIVM dat daaraan vasthing, dat volstrekt niet transparant was in die tijd.

Mevrouw **Mutluer**:

Ja, helder.

Mevrouw **Keijzer**:

Geen idee. Niemand wist dat trouwens. Zo hobbelden we elke keer voort, naar de volgende beperking.

Mevrouw **Mutluer**:

Het is meer dat ik ook zoekende ben ... We hebben nu een verhoor waarin ik u vragen stel over code zwart, maar maakt u zich dan minder zorgen over die code zwart dan over de effecten van de maatregelen die ze hadden voor onder anderen jongeren?

Mevrouw **Keijzer**:

In uw vraagstelling zet u deze weer tegenover elkaar en dat is volgens mij juist wat we moeten leren van deze pandemie, namelijk dat we dit soort belangen niet zo zwart-wit tegenover elkaar zetten. Als je namelijk het ene belang boven alle andere stelt, kan dat in die andere groepen mensen juist fataal worden, wat trouwens ook gebeurd is. Daar hebben we het bijna nooit over, maar dat is natuurlijk ook gebeurd.

Mevrouw **Mutluer**:

Helder. Dan heb ik geen andere vragen meer.

De **voorzitter**:

Ik heb ook geen aanvullingen meer, dus hiermee zijn we aan het einde van

het openbare verhoog gekomen. Dank, mevrouw Keijzer. Ik verzoek de bode ...

Mevrouw **Keijzer**:

Mag ik nog even iets tot slot zeggen?

De **voorzitter**:

Nee. Ik heb die uitzondering twee keer toegelaten. Op het moment dat ik dat een derde keer doe, wordt het een regel en dat wil ik voorkomen, dus ik wil u bedanken. U heeft veel kunnen delen in dit openbare verhoor, maar we komen nu tot een afronding, dus ik verzoek de bode om de getuige naar buiten te leiden. Dank u wel, mevrouw Keijzer.

Mevrouw **Keijzer**:

Dank u wel. Dan wil ik tot slot alleen zeggen dat volgens mij de democratische rechtsstaat gefaald heeft. Ik heb dat ook verschillende keren onderbouwd en ik vind het heel jammer om dat te moeten zeggen en ...

De **voorzitter**:

Dat heeft u dan bij dezen toch gezegd. Ik verzoek de bode om de getuige naar buiten te leiden.

(Mevrouw Keijzer wordt naar buiten geleid door de bode.)

De **voorzitter**:

Het eerstvolgende verhoor vindt aanstaande vrijdagochtend plaats, op 10 juli om 10.00 uur. Dat zal zijn met de heer Robèr Willemsen, destijds voorzitter van de Koninklijke Horeca Nederland.

Ik sluit de vergadering.

Sluiting 17.07 uur.